

Mehs

Christiane Berkvens-Stevelinck

Goddeeltjes

Onder redactie van dr. Bert Dicou

Auteurs: prof. dr. Christiane Berkvens-Stevelinck,
ds. Foeke Knoppers, dr. Bert Dicou, dr. Koen Holtzapffel,
prof. dr. Peter Nissen, prof. dr. Christa Anbeek

Interviews door dr. Antje van der Hoek

I Zes Goddeeltjes: ten geleide

BERT DICOU

De zes boeken die samen de *Goddeeltjes* vormen, behandelen alle één aspect van het christelijk geloof. De deeltjes zijn de zes achtereenvolgende onderdelen van de geloofsbelijdenis die de remonstranten in 2006 het licht deden zien. Zo komen achtereenvolgens aan bod: Mens, Geest, Jezus, God, Kerk en Toekomst.

De serie is, met een knipoog, zo genoemd, omdat de term ‘Goddeeltje’ in de periode dat we dit boekproject aan het voorbereiden waren (2012-2013) ineens in allerlei media opdook. Dat was wel in een totaal andere context dan die van geloof en zingeving. In oktober 2013 werd bekendgemaakt dat de Nobelprijs voor natuurkunde was toegekend aan Peter Higgs en François Englert, twee geleerden die in de jaren zestig het bestaan van dit zeer moeilijk aantoonbare maar theoretisch noodzakelijke deeltje voorspelden. Het zoeken begon in 1964, in 2012 werd het deeltje eindelijk aangetroffen. De ontdekking werd wel ‘het wetenschappelijk hoogtepunt van het jaar 2012’ genoemd.

Dit elementaire deeltje heet officieel het Higgs-boson of Higgs-deeltje. Ooit kreeg het, misschien per ongeluk, de naam 'Goddeeltje' (*God particle*). Het heeft ondanks zijn bijnaam weinig met God te maken. In ieder geval is het een deeltje dat fundamenteel is voor het begrijpen van het universum.

Ook theologen houden zich van oudsher met het Goddeeltje bezig. Vanzelfsprekend op een geheel andere wijze dan natuurkundigen. Maar ook zij zijn op zoek naar wat fundamenteel is voor het bestaan. Altijd gericht op de grenzen van wat we kunnen weten – en daaraan voorbij.

Dat is ook de opzet van de zes boeken uit deze cassette. Zes remonstrantse theologen exploreren het geheim van het geloof. Wie in de christelijke traditie spreekt over het geloof, zal het uiteraard over 'God' hebben. En over 'Jezus', voor de christenen immers degene die de weg wijst naar God en die ook wel 'de Zoon van God' wordt genoemd. Het zal tevens gaan over Gods 'Geest', wat misschien een term is die vragen oproept, maar die, simpel en ietsje oneerbiedig gezegd, de 'afdeling communicatie' van God behelst. Misschien echter moet het (en daar kozen de remonstranten voor) wel allereerst gaan over 'de mens' – de mens is het enige wezen dat bewust kennis heeft van God, maar hoe komt hij daar aan? Een belangrijk 'Goddeeltje' is vervolgens 'de kerk', niet zozeer het instituut

als wel de gemeenschap van mensen die hun geloof delen en iets voor elkaar en voor de wereld proberen te betekenen. Ten slotte gaat het dan over 'de toekomst'. Geloof gaat niet alleen over het hier en nu, het gaat ook over wat ons te wachten staat, persoonlijk en als totale mensheid.

De auteurs doen hun best de Goddeeltjes van ons bestaan op het spoor te komen. Ze doen dat niet met het oogmerk één gezaghebbende theologie op te stellen. (In dat geval had het vermoedelijk aanzienlijk langer geduurd voordat u deze boeken in handen had gehad.) Gemeenschappelijk is dat alle auteurs die geloofsthema's hebben willen doordenken in de context van leven in de 21ste eeuw. Het zijn geen abstracte waarheden, alle thema's laten pas hun waarde en kracht zien als ze raken aan ervaringen uit de wereld van nu.

Dat betekent ook dat de zes delen verschillend zijn. De zes theologen leiden verschillende levens, brengen hun eigen ervaringen mee en schrijven vanuit wat zij zelf als waardevol hebben leren kennen. Als u dus ergens meent op te merken dat auteurs elkaar tegenspreken, dan zou dat zomaar kunnen kloppen.

Aan het slot van elk boek worden de auteurs persoonlijk bevraagd op hun inspiratie en drijfveren door Antje van der Hoek, ook remonstrants theoloog en eveneens betrokken bij dit boekproject.

Een expliciete doelstelling van dit project – waaraan het auteursteam zich van harte heeft verbonden – is dat ons schrijfwerk niet uitsluitend voer voor doorgewinterde kerkmensen is, maar ook voor lezers zonder veel kennis van het christelijk geloof een toegankelijke inleiding in de centrale waarden van deze geloofstraditie zal bieden. Speciaal voor deze laatste groep lezers volgen nu eerst een paar woorden over wat een geloofsbelijdenis is, waarom remonstranten die lieten verschijnen en of zoiets eigenlijk nog wel van deze tijd is.

Wat is een geloofsbelijdenis?

Een geloofsbelijdenis is een ietwat plechtig woord voor iets heel simpels, namelijk de weloverwogen, maar altijd voorlopige verwoording van wat je gelooft – als individu, als groep of als kerk. Het is zinvol om over je geloof na te denken. Het resultaat wordt nog meer de moeite waard als je dat met anderen samen doet. Je wordt dan wijzer van elkaar.

Christelijk geloof komt anno 2014 niet uit de lucht vallen. Al bijna twee millennia denken mensen erover na en verwoorden ze, iedere generatie opnieuw, wat voor hen de kern is. Iedere ‘geloofsbelijdenis’ die in onze tijd gemaakt wordt, zal daarom thema’s en motieven bevat-

ten die vaak al eeuwenlang meegaan. Toch is iedere verwoording nieuw, alleen al omdat je je geloof niet alleen verwoordt tegen de achtergrond van de traditie, maar ook tegen de achtergrond van je eigen tijd.

Wie lid wordt van de Remonstrantse Broederschap, is verplicht in te stemmen met haar Beginselverklaring (die wordt in het volgende stukje aangehaald). Daarnaast wordt de toetreders van harte uitgenodigd een eigen belijdenis te schrijven. Want het is zoals gezegd goed om na te denken over je geloof en bij het toetreden tot een geloofsgemeenschap is dat bijna vanzelfsprekend. Heel af en toe formuleert een kerk als geheel een geloofsbelijdenis. Dat is dan een product van gezamenlijke reflectie. De remonstrantse belijdenis van 2006 is voornamelijk geschreven omdat de waarden van het geloof naar het gevoel van deze kerk hoognodig opnieuw moesten worden verwoord, in de taal van deze tijd. Nu zowel het behoren bij een kerk als kennis van de inhoud van het geloof zo veel minder vanzelfsprekend is geworden dan voorheen, is het zaak je zo uit te drukken dat je door je niet-ingewijde tijdgenoten begrepen wordt. Precies dat is ook de bedoeling van deze zes boeken. Voor de auteurs geldt dat die geloofsthema's die al zo lang meegaan, nog steeds raken aan dingen die er in de wereld van nu toe doen. Het is aan u om vast te stellen of u daar wel of niet mee in kunt stemmen.

Hieronder volgt de tekst van de Remonstrantse Belijdenis uit 2006, voorafgegaan door de Inleiding die er destijds bij de officiële presentatie aan is toegevoegd.

Inleiding Remonstrantse Belijdenis

Wat remonstranten met elkaar verbindt, is hun instemming met de Beginselverklaring. Deze korte verklaring spreekt uit dat de Remonstrantse Broederschap een geloofsgemeenschap is ‘die, geworteld in het evangelie van Jezus Christus en getrouw aan het beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid, God wil eren en dienen’.

Ook op enkele eerdere momenten in hun geschiedenis hebben de remonstranten hun geloofsverwantschap in een belijdenis tot uitdrukking gebracht (in 1621 en in 1940). Dat echter geen enkele belijdenis een onweersprekelijk gezag bezit, is naar remonstrants inzicht vanzelfsprekend. De bedoeling van een belijdenis kan geen andere zijn dan ‘in voorzichtigheid en liefde de weg te wijzen en voor te lichten’ (aldus het voorwoord van de belijdenis van 1621, aangehaald in 1940). In deze geest en met deze bedoeling heeft het Convent van remonstrantse predikanten in 2006 de navolgende belijdenis opgesteld.

Geloofsbelijdenis 2006

Wij beseffen en aanvaarden

dat wij onze rust niet vinden in de zekerheid van wat
wij belijden,
maar in verwondering over wat ons toevalt en geschonken
wordt;

dat wij onze bestemming niet vinden in onverschillig-
heid en hebzucht,
maar in wakkerheid en verbondenheid met al wat leeft;

dat ons bestaan niet voltooid wordt door wie we zijn
en wat we hebben,
maar door wat oneindig groter is dan wij kunnen
bevatten.

Door dit besef geleid, geloven wij in Gods Geest
die al wat mensen scheidt te boven gaat
en hen bezielt tot wat heilig is en goed,
opdat zij, zingend en zwijgend,
biddend en handelend,
God eren en dienen.

Wij geloven in Jezus, een van Geest vervulde mens,
het gelaat van God dat ons aanziet en verontrust.
Hij had de mensen lief en werd gekruisigd
maar leeft, zijn eigen dood en die van ons voorbij.
Hij is ons heilig voorbeeld van wijsheid en van moed
en brengt ons Gods eeuwige liefde nabij.

Wij geloven in God, de Eeuwige,
die ondoorgronde liefde is, de grond van het bestaan,
die ons de weg van vrijheid en gerechtigheid wijst
en ons wenkt naar een toekomst van vrede.

Wij geloven dat wij zelf,
zo zwak en feilbaar als wij zijn,
geroepen worden om
met Christus en allen die geloven verbonden,
kerk te zijn in het teken van de hoop.

Want wij geloven in de toekomst van God en wereld,
in een goddelijk geduld dat tijd schenkt
om te leven en te sterven en om op te staan,
in het koninkrijk dat is en komen zal,
waar God voor eeuwig zijn zal: alles in allen.

Aan God zij de lof en de eer
in tijd en eeuwigheid
Amen

Zes Goddeeltjes, zeven interviews

ANTJE VAN DER HOEK

De zes auteurs van de *Goddeeltjes* in dit pakket schrijven vanuit hun eigen achtergrond en belangstelling. Elke auteur laat zich kennen door zijn of haar eigen handschrift. Daarom is elk van de zes boekjes weer anders. Na het betoog van de auteurs kunt u nog nader met hen kennismaken.

Wie zijn deze zes auteurs? Waarin wortelt hun interesse voor geloofs- en levensvragen en hun betrokkenheid bij het onderwerp waarover zij schrijven? Aan welke teksten ontlene zij schoonheid en troost?

Voor deze laatste vraag wist de interviewster zich geïnspireerd door journalist, schrijver en programmamaker Wim Kayzer met zijn televisieserie en boek *Van de Schoonheid en de troost* (2000). Daarin ontlokte hij destijds aan de hand van die schijnbaar eenvoudige vraag naar wat je schoonheid en troost verschaft aan een aantal toonaangevende schrijvers, wetenschappers, filosofen, beeldend kunstenaars en musici diepgaande bespiegelingen over het leven zelf.

Vele uiteenlopende bijdragen kwamen daaruit voort.

Heel bijzonder vond ik het gesprek met de Nederlandse tekenaar en schrijver Marten Toonder. In een ontroerende bijdrage vertelde hij dat voor hem schoonheid en troost alleen bereikbaar waren met anderen. Voor het genieten van schoonheid kun je niet alleen zijn. Er moet iemand zijn met wie je kunt delen dat iets mooi is: een landschap, een natuurverschijnsel, een kunstwerk. Hij vertelde over zijn schoonheidservaringen in de natuur – samen met zijn inmiddels overleden vrouw.

De verschijning van het boek en de gelijknamige vpro-televisieserie gaven een tijd lang aanleiding tot mooie gesprekken in allerlei verband. Waarin ontmoet je schoonheid? Waardoor weet je je getroost? In deze zes boeken geeft ieder van de auteurs daar zijn/haar eigen antwoord op.

Als toegift is aan het deel 'God' een interview met de fysicus Peter Kluit toegevoegd. Het is een gesprek over het Higgs-boson – het natuurwetenschappelijke Goddeeltje – maar ook, breder, over de relatie tussen geloof en natuurwetenschap.

---

mens

wat ben je mooi (en ingewikkeld)

uit de serie *Goddeeltjes*

Christiane Berkvens-Stevelinck

INHOUD

Voorwoord 17

Zestien woorden over onszelf, in drie delen 19

DEEL I Verwondering 19

DEEL 2 Waartoe zijn wij op aarde? 56

DEEL 3 Wat oneindig groter is 80

Door dit besef geleid 102

‘God is de basso continuo in mijn leven’,

interview 104

Voorwoord

Waar geloof ik in? Of is dit een te abstracte vraag en kun je je beter afvragen: *Waar sta ik voor?*

Waar ik voor sta? Als ik dat probeer te verwoorden, vind ik vooral aansluiting bij het leven van alledag. Van daaruit kan ik iets zeggen over de wereld en mijzelf. Verheven woorden en meningen van anderen zijn waardevol, maar worden alleen geldig als ik ze herken en aanvaard als deel van de wereld waarin ik leef.

De Remonstrantse Geloofsbelijdenis van 2006, die de structuur bepaalt van de zes *Goddeeltjes*, valt meteen met de deur in huis:

Wij beseffen en aanvaarden, dat wij onze rust niet vinden in de zekerheid van wat wij belijden, maar in verwondering over wat ons toevalt en geschonken wordt; dat wij onze bestemming niet vinden in onverschilligheid en hebzucht, maar in wakkerheid en verbondenheid met al wat leeft; dat ons bestaan niet voltooid wordt door wie we zijn en wat we hebben, maar door wat oneindig groter is dan wij kunnen bevatten.

Elk woord heeft hier betekenis. Een betekenis voor mij en een betekenis voor degenen die, net als ik, het gevoel krijgen dat deze tekst om het eigen leven en om de toekomst van de wereld gaat. Geen hoogdraverij of

verborgen agenda hier: elke zin, elk woord vindt een echo in het dagelijks leven. Puur natuur. Op straat, in de trein, thuis. Ik hoef alleen maar rond te kijken om te stuiten op verhalen die deze woorden bevestigen. Goddeeltjes liggen op straat.

Ik nodig u uit om met mij dit eerste deel van de Remonstrantse Geloofsbelijdenis uit 2006 te ontleden. Bij een anatomische les gebruikt men speciale instrumenten.

Hier zijn het er drie: een verhaal uit het leven gegrepen, een korte reflectie op dat verhaal en een bijbeltekst.

De verhalen, van mijn hand, zijn momentopnamen die maandelijks verschenen in *AdRem*, het maandblad van de remonstranten. Ik voorzie ze nu van een kort commentaar en sluit ze af met een korte, toepasselijke bijbeltekst. Want ook bijbelse verhalen liggen op straat. Thema van verhaal en reflectie zullen weer anders oplichten in die bijbelpassage – de Bijbel als aha-erlebnis.

Zestien woorden over onszelf, in drie delen

DEEL I VERWONDERING

De Remonstrantse Geloofsbelijdenis begint met een verrassende paragraaf: drie korte zinnen. Belijden doen we vanuit een bepaald perspectief. Vanuit een traditie, zeker, maar ook vanuit het besef dat traditie geen starre zekerheid is, maar voortschrijdend inzicht. Voor remonstranten is een belijdenis geen vastgestelde waarheid maar een instrument om in alle openheid verder te zoeken naar de inhoud van wat wij geloven.

Daarom zeggen wij:

*Wij beseffen en aanvaarden
dat wij onze rust niet vinden in de zekerheid van wat wij
belijden,
maar in verwondering over wat ons toevalt en geschonken
wordt;*

Laten we deze zin woord voor woord ontleden, aan de hand van momentopnames uit het gewone leven.

I WIJ

Russische ziel

Na een prachtige uitvoering van Rachmaninoffs vespers verlaten wij het Concertgebouw. De Russische ziel heeft ons in hoge sferen gebracht. Wat een kerkmuziek! Vergelijk deze klanken met het zingen van liederen uit het Liedboek der Kerken en je wordt acuut Russisch-Orthodox. Misschien is dat een idee eigenlijk. De koude regen en de gure wind deren ons niet, terwijl we in gewijde stilte wachten op een tram die niet komt. De Occupy-beweging heeft de rails geblokkeerd. Ik zie heus wel de betekenis van de beweging, kan er ook enigszins mee sympathiseren, maar niet nu en niet zo! Het duurt ruim een uur voordat we in de verte een tram zien aankomen. Bomvol. Gelukkig kunnen we er net in. Op zoek naar een veilige plaats waar ik me staande kan houden, land ik aan de voorkant van het voertuig. Twee nors uitzierende mannen zitten achter elkaar. De ene lijkt op Raspoetin, de tweede op Simón Bolívar. Ze zien er even eng uit. Als ze me zien, springen Raspoetin en Bolívar tegelijk op om mij hun zitplaats aan te bieden. Ze krijgen het met elkaar aan de stok. Rusland tegen Venezuela. Aanvankelijk o-o: ze staan allebei en ik weet niet wat ik moet doen. Ik

durf niet eens te gaan zitten want ze dreigen elkaar te lijf te gaan. Warmbloedig die lui. De bestuurder heeft zijn telefoon al in de hand om de politie te bellen. De tram houdt zijn adem in want we zijn al zo laat en tegen de tijd dat de politie arriveert om de vechtpartij te sussen, is het vast over enen. Ik maak me zo klein mogelijk: let niet op mij, ik hoef niet te zitten, ik ben er niet, ik ben al weg. Het mag niet baten. De heren verstaan elkaar amper, maar de stoom die uit hun oren komt is een niet mis te verstane lichaamstaal die iedereen begrijpt. Het wordt menens. De vuisten staan al in de lucht als Raspoetin een briljant idee krijgt. Hij haalt een euro uit zijn binnenzak en stelt voor, in Neder-Russisch-Engels, te tossen. Bolívar stemt in. Voetbalscheidsrechters veronderstel ik nu. Kruis mag blijven zitten, munt moet zijn zitplaats afstaan. De euro vliegt door de lucht en komt met een klap terecht op de handrug van Raspoetin. Hij wint, hij mag blijven zitten. Maar dat doet hij niet. Hij moet er namelijk uit. Net als Bolívar trouwens. De twee hoffelijke vechtjassen banen zich een weg naar de deur. De voorzichtig geworden passagiers wijken uit. Raspoetin en Bolívar stappen uit. De tram moet even wachten voor het stoplicht. Alle ogen zijn gericht op de beide mannen daar, op de halte. Dan haalt Raspoetin een fles wodka uit zijn binnenzak en biedt die aan Bolívar aan. Die lijkt het Oost-Europese vocht lekker te vinden. Als

de tram de Beethovenstraat indraait kunnen we nog net zien hoe Raspoetin en Bolívar, armen over elkaars schouders, in de richting van de plaatselijke kroeg verdwijnen. Je kunt zeggen wat je wilt, maar als de Russische ziel het Zuid-Amerikaanse temperament ontmoet, dan beleef je wat. Thuisgekomen, luisteren we nog een keer naar Rachmaninoff. Kwestie van in hoge sferen blijven.

Wij

Breng twee individuen bij elkaar en zij muteren tot een 'wij'. Daar verandert het voortschrijdende individualisme niets aan. Al krijgen twee mensen ruzie, zoals de twee heren uit dit verhaal, dan blijven ze een tweetal dat met elkaar ruzie heeft. Er is geen ontkomen aan: wij leven samen, wij vormen een samenleving, een 'wij'. Het alternatief heet *splendid isolation*, maar leefbaar is dat niet. Ook Robinson Crusoe had zijn Vrijdag.

Toen de twee opgewonden standjes hierboven ter wille van mij in de tram elkaar te lijf gingen, was ik ervan overtuigd dat de ruzie zou ontsporen. Maar dat gebeurde niet. Zagen ze zelf de ironie van het voorval? Of was de vrede aan de wodka te danken? Hoe dan ook: na die nacht werden ze broeders, in ieder geval drinkenbroeders. Het gevoel tot dezelfde soort te behoren, een 'wij' te vormen, kan verrassend snel ontstaan, en ineens

ophouden. Maar het is voortdurend aan de orde. Nieuw is het niet. Bijbels wel.

Bijbeltekst

Aanvankelijk, vertelt het eerste boek van de Bijbel, was de mens moederziel alleen op de wereld. Toen was er geen sprake van een 'wij'. Maar ondanks de pracht van de natuur en de gezelligheid van de dieren, was de mens niet gelukkig. Daarom besloot God om daar wat aan te doen. Hij gaf de mens een maatje.

'Het is niet goed,' dacht God, de Heer, 'dat de mens alleen is. Ik zal iemand maken die bij hem past, die naast hem kan staan.'

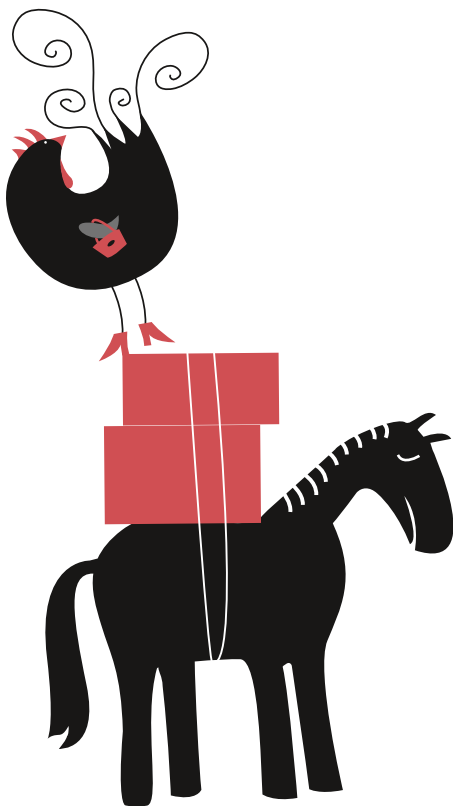
Genesis 2:18 (Groot Nieuws Bijbel 1996)

2 BESEFFEN

Werkpaarden en sierkippen

Overall ter wereld worden de buren als domoren gezien. Doorgaans als ze ten zuiden van de eigen regio wonen. Scandinaviërs vinden zuiderlingen minder geëvolueerd, Noord-Duitsers vinden de Beieren folkloristisch, Vlamingen zetten de Walen als onverbeterlijke luiards neer. Fransen beschouwen Italianen als operettefiguren, Noord-Italianen de Zuid-Italianen als geborneerde camorra-aanhangers en ga zo maar door. Dat geldt voor alle continenten. De bewoners van de Falklandeilanden hebben een probleem: tot aan de Zuidpool leeft niemand meer. Daar hebben ze een oplossing voor gevonden door naar het *westen* te kijken, waar Argentijnen hoog scoren op de schaal van ongeciviliseerd zijn. Nederlanders kunnen er ook wat van, met hun zuiderburen. Dat is hoogst merkwaardig, gezien het feit dat de meeste Nederlanders sinds de zestiende eeuw Belgisch bloed toegediend hebben gekregen.

Van oudsher is Nederland een immigratieland, maar dat wil het vreemd genoeg niet weten. Het land gedraagt zich als een adoptiekind dat onder geen beding wil weten

wie zijn biologische ouders zijn. Dat pa uit Duitsland kwam en moe uit België beseft men niet. Het wordt voor het gemak vergeten zodat men stevige moppen kan tapen over zowel Oost-Friezen als Belgen. Een vorm van sadomasochisme.

Nu is de ene volksaard de andere niet. Dus het zou kunnen zijn dat Nederlanders minder dom zijn dan Belgen. Het zou kunnen...

Toen de metro in Brussel werd opgeleverd (oké, het was geen echte metro maar oude rammelende trams die in tunnels reden), bleek bij de eerste proefrit dat de perrons te breed waren voor de rijtuigen. Of de rijtuigen te breed voor de perrons, het is maar hoe je het bekijkt. Dit was geen Belgenmop overigens, maar bittere werkelijkheid. Hoe het ook zij, de perrons moesten worden bijgeschaafd. Dat ging gelukkig heel vlot. Werkpaarden die Belgen. Dat de Nederlanders onmiskkenbaar van de Belgen afstammen werd kort geleden onweerlegbaar bewezen. Het lukte namelijk de gemeente Noordoostpolder twintig nieuwe brandweerwagens aan te schaffen die twintig centimeter te hoog waren om de kazerne ingere-den te kunnen worden. De wagens kostten een slordige half miljoen per stuk, een buitenkansje waarmee de gemeenteraad mooie sier kon maken. Wat is nu twintig centimeter, niet waar? Er bleef maar één mogelijkheid over: schaven maar!

In de laatste week van december ligt Nederland plat. In de lift kom ik een schilder tegen die kennelijk al heel wat geschilderd heeft vandaag.

‘U bent één van de weinigen die vandaag werken,’ zeg ik. ‘Ach mevrouw,’ zegt hij, ‘er zijn nu eenmaal werkpaarden en sierkippen.’

En zo is het.

Beseffen

Beseffen is geen wederkerig werkwoord. Achter dit vaststaande feit ligt een diepe filosofie die vandaag de dag in onbruik is geraakt. Ik kijk naar de werkelijkheid en begrijp plotseling van binnen wat deze werkelijkheid betekent. Het is een eenrichtingsverkeer. Mensen zeggen tegenwoordig *ik beseff me* (naar analogie van *ik realiseer me*). En dat is fout, grondig fout. Want dat *ik beseff me* impliceert een tweerichtingsverkeer, van mijzelf naar de werkelijkheid en retour, in een pingpongspel met de werkelijkheid.

Sinds Galilei realiseren we ons dat de aarde om de zon draait (het is ons uitgelegd en bewezen). En zelf beseff ik terdege dat dat gedraai slechts een etmaal duurt omdat mijn agenda vol raakt en ik steeds tijd tekort kom. Een stap voorwaarts die ik helemaal alleen heb gezet.

Beseffen dat je ongemerkt en ongewild vooroordelen

hebt ten aanzien van andere mensen, zoals blijkt uit het voorgaande stukje, is een belangrijke stap naar verdraagzaamheid. Het gemak waarmee we mensen over één kam scheren is verbluffend. Het is verleidelijk om in algemene termen te spreken over bevolkingsgroepen. Het is gemakkelijk om met zekerheid vast te stellen hoe mensen denken, waarom mensen handelen zoals ze handelen. Het is aanlokkelijk om ons vast te houden aan een bepaald beeld van onszelf. Onze ‘persoonlijke legende’, om met de geliefde Braziliaanse schrijver Paolo Coelho te spreken. Maar beseffen we dan wel dat te eenzijdige beelden de werkelijkheid niet weergeven? Dat naast werkpaarden en sierkippen heel wat tussensoorten bestaan? Etiketten plakken op mensen is een eeuwenoude gewoonte en zal nooit verdwijnen. Ook de Bijbel weet ervan.

Bijbeltekst

In elk cultuur speelt de afkomst van iemand mee in het ‘wegen’ van diens capaciteiten. In de tijd van Jezus was het niet anders. In de betere kringen werd hij vanwege zijn afkomst niet serieus genomen. De zoon van een timmerman uit Nazaret? Kom nou! Beseffen dat een mens meer is dan zijn afkomst is een belangrijke stap op de weg van de verdraagzaamheid.

De volgende dag besloot Jezus naar Galilea te gaan en daar ontmoette hij Filippus. Hij zei tegen hem: ‘Ga met mij mee.’ Filippus kwam uit Betsaida, uit dezelfde stad als Andreas en Petrus. Hij kwam Natanaël tegen en zei tegen hem: ‘We hebben de man gevonden over wie Mozes in de wet geschreven heeft en over wie ook de profeten spreken: Jezus, de zoon van Jozef, uit Nazaret!’

‘Uit Nazaret?’ zei Natanaël. ‘Kan daar iets goeds vandaan komen?’

Johannes 1:43-46a

(Nieuwe Bijbelvertaling; verder standaard gebruikt)

3 AANVAARDEN

Een stem uit de hemel

Wie verwacht anno 2014 in een monumentale kerk een stem uit de hemel te horen? Niet veel mensen denk ik. Ik in ieder geval niet! Ten onrechte, bleek laatst bij een bezoek aan St Paul's Cathedral in Londen.

Naar de kerk gejaagd door een combinatie van zondagse rust en Britse regen, traden wij de kathedraal binnen. Daar wij zowat de laatsten waren en er geen zitplaats meer in de kerk was, nam een indrukwekkend uitgedoste koster ons onder zijn hoede. Hij bracht ons naar plaatsen op de eerste rij, drukte ons het *Book of common prayer* en een orde van dienst in de hand en verdween. Enigszins in verlegenheid gebracht door deze vriendelijke ontvangst bereidden wij ons voor op de dienst. Een *High-Church* dienst, met alles erop en eraan: de processie van koor, acolieten en voorgangers, schitterende samenzang zoals dat alleen in Engeland bestaat, en een liturgie die de zegeningen van katholicisme en protestantisme in zich verenigt. Om onder de indruk van deze rijke anglicaanse traditie te geraken, was dit alles meer dan voldoende.

Maar toen geschiedde het: bij het aanheffen van de eerste voorzang klonk door de St Paul's Cathedral een stem uit de hemel. Een glaszuivere sopraan hief het Credo, de geloofsbelijdenis, aan. Want de voorganger was een jonge vrouw. In het midden van de vele kazuifels was haar tengere gestalte in de processie ons niet opgevallen zodat de verrassing compleet was. Er waaide een soort stille huivering door St Paul's. Dit was werkelijk een bijzonder moment en het voelde ook als zodanig aan. De dunne, hoge stem vulde zonder moeite de stilte van de kathedraal.

draal. Nu is a capella zingen zeer riskant, zeker als je dat alleen moet doen, zonder het aangeven van de toon door een orgel. Maar geen nood: voordat zij het volgende liturgische gezang aanhief, tikte de priester discreet met haar stemvork op het altaar, luisterde naar de toon en zong. En elke keer raakten aanwezigen hevig geëmotioneerd. Waarom precies zal voor iedereen anders zijn geweest. Ik kan alleen voor mezelf spreken. Ik werd bevangen door een dubbele emotie. Er was allereerst een weergaloze trots: hier stond, als volkomen vanzelfsprekend, een vrouwelijke priester die voorging in de eeuwenoude liturgie. De strijd die mij – en vele katholieke vrouwen met mij – uit de moederkerk had weggejaagd, was hier gestreden en gewonnen. Hier werd het priesterschap van vrouwen aanvaard. Dat was een overweldigende ervaring. Maar tegelijkertijd werd ik vervuld van plaatsvervangende schaamte. Schaamte voor de onzinnige argumenten die nog steeds naar voren geschoven worden om vrouwen van het altaar te weren. God behoede ons voor kerkvorsten en theologen!

Aanvaarden

‘Het is wat het is’ is een gevleugelde uitdrukking geworden om aan te geven dat enig verzet tegen het onontkoombare zinloos is. Toch is aanvaarden een van de

moeilijkste dingen in het leven, zeker in een tijd waarin de autonomie van het individu hoog scoort. Het goede dat je overkomt, is niet zo moeilijk te aanvaarden, al ben je soms verwonderd dat het je ten deel valt, zoals blijkt uit het verhaal hierboven. Het kwade aanvaarden ligt een stuk moeilijker. Het is trouwens de vraag of dat altijd zo'n goed idee is. Een mens die alles aanvaardt zoals het is, zal nooit revolutionair worden. En zonder revolutionaire dames had nooit een sopraanstem in St Paul's Cathedral geklonken en was nooit een vrouw op een Nederlandse kansel geklommen (de eerste vrouwelijke predikante was de doopsgezinde Annie Mankes-Zernike in 1911, de eerste remonstrantse Riek Rappold als hulp-predikante in Rotterdam in 1920). Als niemand grenzen stelt aan het onaanvaardbare, blijft alles bij het oude. Dat schiet niet op.

Aan de andere kant: de eigen beperkingen aanvaarden, bijvoorbeeld, kan het begin zijn van een waardevolle spirituele tocht. Alles hangt af van de situatie. Aanvaarden of niet aanvaarden, innerlijke rust vinden of niet, is maatwerk.

'Beseffen dat ... wij onze rust niet vinden in de zekerheid van wat wij belijden' betekent dat je innerlijke zekerheid niet op vaststaande ideeën stoelt maar op een dynamisch, voortschrijdend inzicht. In de Bijbel staat een boek dat geheel gewijd is aan deze moeilijke weg: het boek Job.

Bijbeltekst

Job, een rijk en gelukkig man, verliest alles wat hij heeft: zijn gezin, zijn rijkdom, zijn gezondheid. Op een mees hoop krabt hij zijn zweren met een potscherf. Vanuit zijn perspectief kan de ellende die hem overkomt alleen maar door God zelf gestuurd zijn. Was zijn voormalig geluk niet ook aan God te danken? Wat hem overkomt, aanvaardt hij op een manier die zijn vrienden niet begrijpen en die hoogst verbazend blijft, ook voor ons. Hoe kan iemand zo het kwade aanvaarden zonder zich te beklagen? Jobs vrouw vraagt het zich af:

Zijn vrouw zei tegen hem: 'Waarom blijf je zo onberispelijk? Vervloek God toch en sterf.' Maar Job zei tegen haar: 'Je woorden zijn de woorden van een dwaas. Al het goede aanvaarden we van God, zouden we dan het kwade niet aanvaarden?' Ondanks alles zondigde Job niet en sprak hij geen onvertogen woord.

Job 2:9-10

4 RUST

In de tuin

Stoute kinderen belandden vroeger in de hoek. Sinds de kinderziel niet meer zo belaagd mag worden, is deze gewoonte afgeschaft, waarmee de volgende vraag veelal onbeantwoord blijft: wat doen we met stoute kinderen? Ik had vroeger een buurvrouw die gezegend was met een hyperactief kind. Als je het in de hoek zette, werd genoemde hoek binnen de kortste keer grondig verbouwd. Er was met dat kind eerlijk gezegd geen land te bezeilen en wij aarzelden voortdurend tussen diep medelijden en gerechtvaardigde woede.

Ik weet nog heel goed hoe het begon. Na ettelijke pogingen een gezin te stichten, lukte het onze burens eindelijk: er kwam een kind! Maar zoals zo vaak het geval is, het bezitten van de zaak werd het einde van het vermaak (het eigenaardige van dit soort tegeltjesclichés is dat ze meestal kloppen). Vanaf de eerste dag tiranniseerde de lang verhoopte baby zijn ouders en de hele buurt. Nu heb ik mijn eigen kinderen met behulp van het in de jaren zeventig populaire zelfhulpboek van Dokter Spock opgevoed. We lieten ze zichzelf in slaap huilen, dwongen

hen in een gedisciplineerd dagritme en – jawel – ze belandden soms in de hoek of, bij wijze van strengste straf, op hun kamer, achter slot en grendel. Een kindertelefoon bestond toen nog niet, dus wij hebben er nooit last mee gehad.

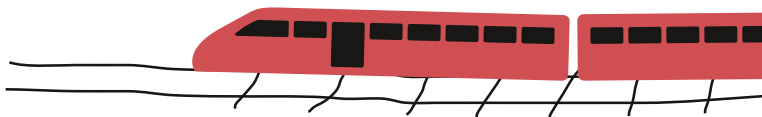
Mijn buurjongetje behoorde tot de volgende generatie. Eén kik en hij werd uit zijn wiegje gehaald, twee gillettjes en hij kreeg eten, drie tranen en hij mocht tot midden in de nacht opblijven, voor de televisie tussen zijn ouders gezellig op de bank. ‘Nee’ kreeg hij zelden te horen. En als dat wel het geval was – bij het trekken aan de neusharen van de hond of zich in woede rollen vlak bij de vijver – begreep hij totaal niet wat dat betekende. Niet zo verwonderlijk dacht ik zo. Daarom, op het risico af heel ouderwets te klinken, durf ik een pleidooi te voeren voor het herstellen van één specifieke kinderstraf: de hoek! Slordige predikanten zou je ook in de hoek moeten kunnen zetten. Hoewel dat niet echt hoeft, want de Nederlandse Spoorwegen zijn zo vriendelijk om slordige predikanten zélf onder handen te nemen.

Op zondagmorgen reizen heel wat dominees met de trein om het land te gaan bepreken. De meesten benutten de reistijd om hun preek uit het hoofd te leren. Een waardig streven. Omdat ik vaak langer dan twee uur onderweg ben, lukt het me ruimschoots. Ik houd zelfs tijd over. Is de voorbereiding klaar, dan trakteer ik mezelf

op een beloning: ik mag een hoofdstuk uit een spannend boek lezen. Dan daalt een zalige rust over mij heen. Het suikerklontje noem ik het. Maar rust kan bedrieglijk zijn en zelfs met suikerklontjes kan men ongedisciplineerd omgaan. Onderweg naar Breda belandde ik tussen twee grasvelden. De trein bleef er behoorlijk lang stilstaan. Zo lang was mijn hoofdstuk ook. Toen een verbaasde conducteur mij vroeg of mijn boek zó spannend was, rook ik onraad. Dordrecht was allang een gepasseerd station en wij stonden uitgerangeerd op het emplacement. Uiteindelijk kwam ik nog net op tijd in de kerk maar laat dit een waarschuwing zijn aan het adres van rondpredikers: de zondagse rust is niet voor u bedoeld!

Rust

Een partituur zonder 'rusten' valt niet te spelen. Een blazer moet ademen, een violist de tijd hebben om de strijkstok te hanteren. Ze hebben rusten nodig. Rust is

wellicht wat in het hedendaagse leven het meest ontbreekt. Gejaagdheid, *multitasking*, gevlieg en geren, het houdt niet op. Totdat je lijf hier een halte aan toeroept. Het staakt. Rust kun je niet afdwingen: rust dwingt zichzelf wel af.

Er is niets mis met de drie R'en: Rust, Reinheid en Regelmaat. Het buurjongetje uit dit verhaal zou er veel profijt van hebben gehad. Wij ook.

Zelfs op gevorderde leeftijd is soms een nanny nodig die orde op zaken komt stellen en overijverige mensen dwingt om pas op de plaats te maken.

Rust nemen is geen luxe maar een noodzaak. Tot rust komen is een veelzijdige techniek die heel wat oefening vereist. Laat dat nu in de Bijbel een centrale plaats innemen!

Bijbeltekst

Toen millennia geleden enkele nomadische stammen uit het volk Israël besloten om zich definitief te vestigen en van nomaden boeren werden, rees de vraag hoe dat het beste kon gebeuren. Het begrip intensieve landbouw was nog niet uitgevonden maar het gevaar het land uit te putten bestond kennelijk wel. Daarom wordt in het eerste boek van de Bijbel opgedragen het land zo nu en dan rust te gunnen.

In de Middeleeuwen, in Europa, adopteerde men een landbouwworm waarin het boerenland in drie stukken werd verdeeld: op het eerste verbouwde de boer zomergraan, op het tweede wintergraan en het derde stuk liet hij met rust. Dankzij een roulatiesysteem kreeg elk stuk grond om de drie jaar rust. Het land kwam op adem. De Bijbel hanteerde een ander ritme: zeven jaar, naar analogie van de zeven dagen die God, volgens de schepingsmythe, nodig had om de wereld tot aanschijn te roepen. De aarde en haar bewoners wordt een ritme opgelegd: om de zeven jaar, om de zeven dagen zullen zij rust nemen!

Zes jaar achtereen mag je je land inzaaien en de oogst binnenhalen. Maar het zevende jaar moet je het land braak laten liggen en het met rust laten, dan kunnen de armen onder jullie ervan eten; wat zij nog overlaten is voor de dieren van het veld. Met je wijngaard en je olijfgaard moet je hetzelfde doen.

Zes dagen lang mag je werken, maar op de zevende dag moet je rust houden; dan kunnen ook je rund en je ezel uitrusten en kunnen je slaven en de vreemdelingen die voor je werken op adem komen.

Genesis 23:10-12

5 ZEKERHEID

Testament

Het is de week van het testament. Op de radio roept een reclamespot welwillende stervelingen op een goed doel in hun testament op te nemen. De reclamemaker deelt kennelijk het gangbare vooroordeel over Nederlanders want het einde van de boodschap luidt: *profiteer van de aantrekkelijke voorwaarden!* Dus als ik het goed begrijp, moeten we ons nu met z'n allen naar de notaris begeven om in ons testament schenkingen aan de dierenbescherming te laten opnemen omdat het goedkoper is (lees: de fiscus heeft een zwak voor Marianne Thieme *cum suis* en is bereid schenkingen aan goede doelen minder te belasten). Hulde. Toch klinkt dat raar voor een testament: *profiteer van de aantrekkelijke voorwaarden...* Alsof de dood goedkoper wordt.

Dit herinnert me aan de begrafenisondernemer die we na de dood van mijn eerste man over de vloer kregen. Een allerbeminnelijkste man, van gereformeerde snit, recht als een bezem en van een vormelijkheid die men niet vaak meer ziet. Hij behoorde tot een begrafenison-

derneming met de voorbeschikte naam *Ad Sanctos* (naar de heiligen). Wij noemden hem (als hij er niet bij was) *Adje*. Adje had het eerst moeilijk met ons. De dood was, in onze situatie, een bevrijding uit het lijden. De sfeer in huis, met twee opgeschoten jongens en de vele vrienden die tot het laatst hadden geholpen, was uitgelaten. Wie zoiets nooit meegemaakt heeft, zal het moeilijk kunnen begrijpen, maar er werd heel veel gelachen. Dat kon Adje eerst niet plaatsen. Maar het wende snel. Toen de mensen van het rouwcentrum, eveneens strak in het pak en toepasselijk kijkend, binnenkwamen, was Adje erbij. De man van het rouwcentrum kwam naar mij toe, boog plechtig alsof hij in Japan geboren was en zei op droevige toon: *de laatste eer*. Dat was de naam van zijn bedrijf. Allen, Adje inbegrepen, schoten in de lach en konden niet tot bedaren komen. De arme man heeft er nog slapeloze nachten van, denk ik. Mensen beleven soms situaties op tegenovergestelde manieren. Dan passen de woorden niet bij de feiten. Zoals *'profiteer van de aantrekkelijke voorwaarden...'* voor mijn gevoel niet geheel past bij een testament.

Belevingsverschillen veroorzaken soms vermakelijke situaties. Zo kwam ik laatst terug van de markt en had bijna mijn huis bereikt toen ik op straat aangesproken werd door een nette jongeman, een jaar of dertig schat ik

zo, met een pikzwarte, goed getrimde baard. Hij keek heel bezorgd. *Gelooft U in de Ene God?* vroeg hij op gedempte toon. Nu kan ik daar moeilijk nee tegen zeggen. En dat de man klaarblijkelijk Allah bedoelde, maakte geen verschil. Tenslotte is er maar Eén, nietwaar. *Jazeker*, antwoordde ik terwijl de zware tassen steeds zwaarder leken. Wij waren beiden zeker van onze zaak. *En houdt u zich aan Zijn geboden?* Ik was in een melige bui en overwoog eerst te zeggen dat ik zojuist mijn onderbuurman een kopje kleiner had gemaakt, maar ik hield me in. *Uiteraard*, zei ik met overtuiging. En toen zei hij iets dat voor mijn gevoel uit een totaal andere wereld kwam. *Maakt u zich dan ook zoveel zorgen om de mensen die in deze buurt wonen en die zoveel zonden begaan dat Allah hen zwaar zal moeten straffen?* Ik dacht aan Adje en aan de man van *De laatste eer*, die ook al dingen zeiden die voor ons letterlijk uit een andere wereld leken te komen. Zo ook deze missionaire moslim. Want laten we eerlijk zijn: wij laten het in Amsterdam-Zuid zelfs in crisistijd soms breed hangen, en er wonen steeds meer zware criminelen in de buurt, maar dat de doorsnee bewoner een speciale straf van Allah verdient? Zou het? Er is maar één oplossing: gauw naar de notaris om ons testament te laten maken, en wel nu. Vanwege de aantrekkelijke voorwaarden.

Zekerheid

Iemand die rust uitstraalt, beschikt kennelijk over innerlijke zekerheid. Innerlijke zekerheid behoort niet tot de sfeer van $1+1=2$, wordt niet verkregen door verzekeringen die elk risico dekken. Innerlijke zekerheid is een toestand van het hart dat rust heeft gevonden, een houvast dat niet knecht maar bevrijdt.

Dat begint al in de moederschoot, de meest beschermde ruimte die de mens ooit bewoont. Het wordt vervolgd na de geboorte, met de zorg die voor een mensenkind onontbeerlijk is om te overleven. Om te leren lopen wankelt een baby van de ene omhelzing naar de andere, van open armen tot open armen. Later zal hij op zoek gaan naar andere vormen van zekerheid. Zekerheid is veelvormig. De ene vindt haar dicht bij huis, in zichzelf bijvoorbeeld. De ander vertrouwt zich liever toe aan een externe autoriteit. Dat maakt geen verschil. Zelfs principiële twijfel, twijfel aan alles, is een vorm van zekerheid. Ik twijfel, dus ik ben. Om de ruimte van de twijfel te kunnen betreden, is een zekere ondergrond nodig, van welke aard dan ook. Uiteindelijk is innerlijke zekerheid de standplaats van waaruit je opereert, de bron van je handelen. Daar is de mens naar op zoek. Ook in de Bijbel. Want daar wordt rust en zekerheid juist positief aangeduid, als een gave van God.

Bijbeltekst

Het verlangen naar zekerheid wordt schrijnend als het leven bedreigd, genegeerd of vernederd wordt. Zo verwoorden de psalmen hoe het volk Israël, verjaagd en vervolgd, snakte naar rust en houvast. Na duizenden jaren hebben deze gedichten geen rimpel gekregen.

In extreme situaties roept de mens om een helper, een beschermer, iemand die het voor hem opneemt en zijn belagers verjaagd. Is daar iemand?

Zonder deze roep om hulp, zonder dit verlangen naar zekerheid dat al een kiem van zekerheid in zich draagt, blijft slechts wanhoop over, een niet-leefbare situatie.

*Zoek rust, mijn ziel, bij God alleen,
van hem blijf ik alles verwachten.
Hij alleen is mijn rots en mijn redding,
mijn burcht, ik zal niet wankelen.*

*Bij God is mijn redding en eer,
mijn machtige rots, mijn schuilplaats is God.
Vertrouw op hem, mijn volk, te allen tijde,
open voor hem uw hart,
God is onze schuilplaats.*

Psalm 62:6-9

6 VERWONDERING

Vanuatu

Ooit gehoord van Vanuatu? Nou, vooruit: Vanuatu is een tropisch eiland in de koraalzee en ik kwam er langs met een heel groot cruiseschip. Toen de Engelsen hier waren, dwongen zij het links rijden af. Toen kwamen de Fransen en eisten dat men rechts ging rijden. Toen Fransen en Engelsen gezamenlijk het bestuur over de eilanden kregen, bleven de Engelsen links rijden en de Fransen rechts. Niet heel erg handig. Bij de onafhankelijkheid in 1980 koos men wijselijk voor de volgende oplossing: men bleef rechts rijden, maar alle verkeersborden werden Engelstalig. Dat wil zeggen, *sort of*. *Slau doan* staat pontificaal geschreven aan de rechterkant van een *dirt road* waar de enige mogelijkheid is langzaam *middle of the road* te rijden. We rijden naar een *cultural village*. In de *middle of nowhere* stopt het busje. We worden uitgenodigd de jungle in te gaan, via een smal pad. Plotseling worden we aangevallen door schrikbarende krijgers. Die zien er heel echt uit. Zie ik nog niet gebeuren in het open museum. Deze Melanesiërs laten ons zien hoe ze in de jungle overleefden en dat doen ze met zoveel

overtuiging en plezier dat je er helemaal in gelooft. Ze laten ons zien welke boom je moet hebben als je buikpijn hebt, welke vrucht je moet persen als je pijn aan je ogen hebt en ook de bomen waar je vanaf moet blijven (dus die boom van goed en kwaad is geen verzinsel!). De *chief* is een oude man (ziet er heel gevaarlijk uit) die nog Frans spreekt. Dus een paar Canadezen en ik krijgen een privérondeleiding. Hoe weet je of een vis giftig is? Je voert een stukje aan de mieren. Lusten die het niet, blijf er dan van af.

Ik krijg het die dag zwaar te verduren. Want deze lieve mensen, die tot de helft van de vorige eeuw kannibalen waren, vissen met... spinnenwebben. En dat demonstreren ze. Je pakt een bepaalde soort (grote) spin, met spinnenweb en al, tussen twee takken. Je laat het diertje op je rug wandelen terwijl je een houten haakje in het midden van het spinnenweb verstoppt. Dat gooi je in het water en de vis, gek op spinnen maar lijdend aan bijziendheid, neemt de haak voor een spin en... *caught!* Een kind kan de was doen. Terwijl de chief dit allemaal uitlegt, neemt de man voor mij de *friendly spider* op zijn rug zodat ik die net voor mijn neus krijg. Zouden mijn ondeugende zonen deze excursie daar speciaal voor uitgezocht hebben? Ik ben namelijk volstrekt panisch voor spinnen! De pogingen van de *chief* om mij uit te leggen dat ik rustig dat enge beest op mijn hand kan laten klimmen, leiden tot

niets. Maar slim is het wel, spinnen voor je te laten werken. Verder leer ik hoe je een jonge *coconut* moet afsnijden om die te laten lijken op een vrouwenborst, zodat een baby die niet door zijn moeder gevoed kan worden wel *coconut milk* binnen krijgt (met een beetje fantasie ligt het voor de hand). De zwarte *lizard* die verkiest om vanuit een boom op mijn rug te springen, wordt daar uitgeplukt door een halfnaakte krijger op wiens mobiele telefoon tegelijkertijd de *cavaleria rusticana* rinkelt. Als klap op de vuurpijl worden we verrast door een opvoering van het belangrijkste onderdeel van het volwassenwordingsritueel voor de jongemannen: het lopen op het vuur. Waarachtig, ze doen het! Daarvóór neemt de *chief* een soort rozenbottels in zijn mond, brouwt daar een sap van dat hij op de onderkant van de voeten van de kandidaat spuwt. Krijg je groene voetzolen van, maar wel ongevoelige! Bestaat er ook zo'n systeem voor het lopen op het ijs, dat we hier schaatsen noemen?

Verwondering

Verwondering is een gevoel dat het hart plotseling vervult. Het vereist alleen maar aandacht voor wat om ons heen gebeurt. In het verhaal hierboven komen momenten van pure verwondering voor. Deze momenten dienen zich voortdurend aan. Half augustus komen de

Perseïden op bezoek. Elk jaar. Liggend in het gras, liefst ergens waar het 's nachts nog donker is, ontvouwt zich een schouwspel dat zijn weerga niet kent. De meteorenzwerm neemt de hemel in beslag en ik kan de vallende sterren met mijn wensen niet bijbenen.

In het zwembad van een sauna zie ik een oudere man zijn verlamde vrouw op zijn schouders nemen en met haar schaterlachend rondzwemmen.

Mij vervullen de schoonheid van de natuur en de goedheid van mensen keer op keer met verwondering. Waar hebben wij dit alles aan te danken? Een prangende vraag, die ook in de Bijbel wordt gesteld.

Bijbeltekst

In het al eerder genoemde boek Job wordt God zelf ten tonele gevoerd. Als Job uiteindelijk God ter verantwoording roept voor de ellende die hem is overkomen, daalt God uit de hemel en dient Job van replek. God veroordeelt het verzet van Job niet maar stelt hem een aantal vragen over verschijnsels die het menselijke begrip toen te boven gingen en soms nu nog te boven gaan.

Verschijnsels die verwondering oproepen.

*Betrad jij ooit de plaats waar de zee opwelt,
heb jij over haar diepste bodem gewandeld?
Zijn de poorten van de dood aan jou getoond,
de deuren van het diepste donker – heb je die gezien?
Kun jij de aarde in haar volle uitgestrektheid bevatten?
Vertel het, als je het allemaal weet!
Waar is de weg naar de oorsprong van het licht,
en de plaats van het donker – is die jou bekend,
zodat je het naar zijn gebied kunt voeren
en het pad naar zijn huis kunt vinden?*

Job 38:16-20

7 GESCHONKEN

Engelen bestaan!

Engelen bestaan en ze staan vroeg op. Tot deze conclusie ben ik al lang geleden gekomen en zelfs de meest kritische theologische opleiding heeft me van deze overtuiging niet af kunnen helpen. Dat zit zo. Op de middelbare school had ik een geweldige lerares geschiedenis, één van die docenten die hun leerlingen zo weten te fascineren dat die later voor hun vak kiezen. En dat gebeurde ook. Ik ging geschiedenis studeren, haar vak, het mooiste vak dat er is (uiteraard). Ze was overtuigd atheïst en fel antiklerikaal, zoals men dat in België kan zijn. De verhalen die ze vertelde waren zo spannend dat we aan haar lippen hingen en de klas niet wilden verlaten toen de bel allang was gegaan en de volgende klas ongeduldig op de gang wachtte. Ik denk dat ze niet eens wist wat ordeproblemen waren. Heel soms vertelde ze iets van haar eigen leven. Een van die verhalen is me altijd bijgebleven, een verhaal over engelen.

In de oorlog waren zij en haar man naar de Ardennen gevlucht met een aantal joodse kinderen die zij hielpen onderduiken. Zij waren neergestreken op een afgelegen

boerderij vlakbij Dinant. Na verloop van tijd – het was aan het einde van de oorlog – was het geld op. Geen geld, geen brood. Iedereen wist heel goed dat de kinderen op de boerderij joodse kinderen waren, maar zij werden nooit verraden. De winkeliers uit het nabije dorp hadden het ook niet breed en konden geen krediet meer geven.

Het waren harde tijden. Op een avond waren de lerares en haar man de wanhoop nabij. Ten einde raad deden zij iets dat ze nooit hadden gedacht ooit te doen: ze baden tot de God waarvan ze wisten dat Hij niet bestaat. Om brood. De volgende morgen stonden op de vensterbank buiten twee broden. En dat herhaalde zich elke dag tot het einde van de oorlog. Nooit heeft men geweten hoe die broden daar kwamen. Het deed er ook niet toe: ze waren er! De lerares eindigde haar relaas met: *vous voyez, les anges existent et ce sont des lève-tôt!* (zoals jullie zien, engelen bestaan en ze staan vroeg op).

Geen speld tussen te krijgen.

Volwassen geworden moet ik vaak aan mijn lerares denken. Zoals vanmorgen. Vroeg uit de veren om het land te gaan bepreken, liep ik naar het station langs de prachtige oprijlaan die loopt tussen het centrum en station Amsterdam-Zuid. Op een van de banken die daar staan, woont een zwerver. Tussen maart en oktober slaapt hij daar elke nacht. Alleen in de allerkoudeste tijd zoekt hij een warmer onderkomen. Om zeven uur 's ochtends is hij nog in diepe slaap, zijn schamele bezittingen bij zijn hoofdeinde en zijn schoenen netjes naast elkaar voor zijn slaapbank. Nu sjouw ik doorgaans met een togakoffer op wielen die behoorlijk herrie maakt. Een eigenaardige soort van luidruchtige verkondiging. Zodra ik de man op de bank zie slapen, pak ik mijn koffer in

de hand. Ik wil hem niet onnodig wakker maken. Wie weet waar hij van droomt. Als ik er dan zeker van ben dat hij slaapt, leg ik mijn treinontbijt in zijn schoenen. Een broodje, een stuk chocola en wat melk. Dit duurt al een tijdje en ik vraag me soms af wat de man denkt als hij ontwaakt en het ontbijt vindt in zijn schoenen. Misschien denkt hij: engelen bestaan en ze staan vroeg op! Ook al geen speld tussen te krijgen. Het enige verschil tussen deze engel en de vorige is dat engelen nu overduidelijk hun boodschappen doen bij Albert Heijn.

Geschonken

Waar hebben wij goede dingen aan te danken? Aan mensen, aan het toeval, aan God? Misschien doet het er niet toe en is het enige dat van belang is, het feit dat iets ons geschonken wordt, dat er plotseling brood op een vensterbank verschijnt.

‘Waar heb ik dit geluk aan te danken?’ is een vraag die vanzelf opkomt bij een goede tijding. De tegengestelde vraag is: waarom overkomt mij nu deze tegenslag? Beide vragen ontberen veelal een antwoord. Het gaat ons verstand te boven.

Al in het eerste boek van de Bijbel duikt het besef op dat talenten je geschonken worden.

Bijbeltekst

In de tijd van Mozes, vertelt het boek Exodus, is men op zoek naar een kunstenaar om de Ark van het Verbond te bouwen, de draagbare kist waarin de tien geboden zullen worden bewaard. Het moet een schitterend object worden, iets unieks. Wie kan het bouwen? Er blijkt een kunstenaar te zijn die dat kan, een zekere Besaleël. In de volgende tekst worden al zijn talenten genoemd. De talenten, de gaven die hem geschonken werden.

Mozes zei tegen de Israëlieten: ‘De Eeuwige heeft zijn keuze laten vallen op Besaleël, de zoon van Uri, de zoon van Chur, uit de stam Juda. Hij heeft hem uitzonderlijke talenten geschonken, wijsheid, vakmanschap en inzicht op allerlei gebied: hij kan ontwerpen maken en ze uitvoeren in goud, zilver, koper en brons, hij kan stenen snijden en zetten en hout bewerken en hij beheerst ook allerlei andere vaardigheden om ontwerpen uit te voeren. De Eeuwige heeft aan hem en aan Oholiab, de zoon van Achisamach, uit de stam Dan, ook de gave geschonken hun kennis over te dragen. Hij heeft hun vakmanschap geschonken op allerlei gebied: zij hebben verstand van wol weven, van borduren met blauwpuurperen, roodpuurperen en karmozijnrode wol en van het weven van fijn linnen. Ze beheersen de technieken en maken zelf de ontwerpen.

Exodus 35:30-35

Als remonstranten beseffen wij dus geen rust te vinden in de zekerheid van een geloofsbelijdenis. Bij toetreding tot onze geloofsgemeenschap is er gelegenheid een eigen geloofsbelijdenis te schrijven. Deze persoonlijke tekst wordt niet ondertekend. Het is een momentopname. Persoonlijk geloof ontwikkelt zich voortdurend. Is er dan helemaal geen zekerheid of houvast, helemaal geen rust? Jazeker wel. Maar die innerlijke rust heeft een andere bron dan geloofszekerheden. Innerlijke rust vinden wij, zoals gezegd, in een niet aflatende verwondering over wat ons toevalt en geschonken wordt.

DEEL 2 WAARTOE ZIJN WIJ OP AARDE?

De volgende stap is ons af te vragen wat de bestemming van ons leven is. Met andere woorden, wij stellen ons de oude vraag ‘waartoe zijn wij op aarde?’ En wij geven een paar schoten voor de boeg. Wij zijn in ieder geval niet op aarde om als egocentrische leeghoofden rond te razen. Daarom stellen wij:

*Wij beseffen en aanvaarden
dat wij onze bestemming niet vinden in onverschilligheid en
hebzucht, maar in wakkerheid en verbondenheid met al wat
leeft;*

Laten wij ook deze tweede zin woord voor woord ontle-
den, aan de hand van momentopnames uit het gewone
leven.

8 BESTEMMING

Moschiko

Moschiko is vorige week 81 jaar geworden. De ballonnen hangen nog hier en daar verspreid in zijn flat, prachtig gelegen in het centrum van Jaffa. Mosche – koosnaam Moschiko – is de vader van mijn aangetrouwde neef Hanan, bij wie we enkele dagen logeren. Wanneer Moschiko spreekt, tuimelt de hele geschiedenis van het joodse volk over de sterke Turkse koffie met mierzoet gebak. De voorouders van Moschiko waren Sefardische joden uit Spanje. In de zestiende eeuw vluchtten zij uit Spanje naar Portugal, van daaruit naar Italië en de Balkan om zich uiteindelijk in Bulgarije te vestigen. Vóór de Tweede Wereldoorlog trouwde Moschiko met een Asjkenazisch meisje uit Rusland. Hij sprak Ladino, zij Jiddisch. Zij communiceerden in het Bulgaars. Toen de oorlog uitbrak, was Moschiko twintig. Hij ging in het leger en gedroeg zich heldhaftig. Daar de Duitsers op de Balkan de handen vol hadden aan militaire zaken lieten ze de Bulgaarse joden naar verhouding met rust. Moschiko werd een jaar lang als Bulgaarse soldaat in een werkkamp geïnterneerd. Hij vluchtte en werd met

veel van zijn kameraden gedecoreerd. Later emigreerde hij met zijn vrouw naar Israël. Toen Moschiko na de *Wende* voor het eerst naar Bulgarije terugging, woonde hij het nationale feest bij. Voor de grap had hij, nu Israëliisch burger, zijn oude medailles opgespeld. Mensen om hem heen kwamen in opstand: hij hoorde op het erepodium te staan, als held van het volk! En zo stond, in 1998, Moschiko in vol ornaat naast ministers en generaals van het Bulgaarse leger de parade af te nemen. Hij kwam zelfs op televisie. Hij lacht er nog hartelijk om.

Overleven in Israël in 1948 met vrouw en kind was niet eenvoudig. Er was weinig werk. Gelukkig sprak Moschiko Frans. Hij werd benaderd door de Franse nonnen van Jaffa die een beheerder voor hun varkensfokkerij zochten. Niet bepaald koosjer, dacht Moschiko, maar vooruit. Nu hij met pensioen is, heeft Moschiko het druk als een klein baasje. Hij fungeert namelijk in zijn eentje als intermediair tussen illegale Bulgaarse immigranten en hun nieuwe Israëliische omgeving. Je gelooft je oren niet. Op sabbat gaat Mosche naar de synagoge en praat met zijn vrienden en met de rabbijn: of ze nog mensen kennen die hulp in de huishouding nodig hebben. Op zondag gaat Mosche naar het nonnenklooster waar vele jonge Bulgaarse vrouwen kerken. Na de mis ontmoeten de dames elkaar bij

hem thuis. In rap Bulgaars wordt het laatste nieuws uitgewisseld. Dan belt Mosche naar de hulpbehoevenden en stelt hen in contact met de werkzoekenden. En klaar is Kees. Deze jonge vrouwen, vaak alleenstaande moeders, zijn illegaal in Israël. Het zijn economische vluchtelingen. Als christinnen kunnen ze geen beroep doen op de Wet op de Terugkeer. Papieren hebben ze ook niet, en dat betekent geen ziekteverzekering maar vooral geen openbaar onderwijs voor de kinderen. Natuurlijk is het verboden om illegaal in Israël te verblijven, zoals overal elders. Maar de overheid heeft te veel aan het hoofd om veel aandacht aan dit probleem te schenken. Mosche zal het een zorg zijn: toen hij hier kwam, werd hij door anderen geholpen. Nu helpt hij anderen terug. Dat vindt hij niet anders dan normaal. Hij heeft een verzekeraar gevonden die de jonge vrouwen collectief wil verzekeren. En hij meldt de jonge kinderen aan bij de katholieke school waarvan zijn vriend hoofd is. Papieren? Ach: als het nodig is, geeft Moschiko zijn eigen papieren als ouderlijk bewijs. Zijn zoon zegt grijnzend dat Moschiko langzamerhand de vruchtbaarste vader van Israël is geworden. Uiteraard doet Moschiko dit alles gratis, voor de lol, zegt hij zelf, en om mensen te helpen. Vandaag is het zondag in Jaffa. Een preek kan ik wel missen: ik heb Moschiko ontmoet.

Bestemming

Toen Moschiko werd geboren, in Bulgarije, kon niemand bevroeden dat hij op hoge leeftijd zijn geluk zou vinden in het helpen van illegale vrouwen en kinderen in het land waar hij als jongeman voor had gekozen. Moschiko is een tomtom die zijn bestemming heeft bereikt zonder ooit een adres te hebben ingetikt. In voorbestemming gelooft hij niet, zegt hij zelf. Zo is zijn leven gewoon gelopen. Dat hij goed met mensen kan omgaan en alles aanpakt wat op zijn weg komt, inclusief de varkenshouderij, is hem gegeven, geschonken. En hij gebruikt deze talenten om anderen te helpen. Desnoods door een reeks kinderen op hoge leeftijd tot de zijne te verklaren. Zou hij geen Moshe heten, dan was het Abraham geweest, over wie wordt verteld:

Bijbeltekst

Toen Abram negenennegentig jaar was, verscheen de Eeuwige aan hem en zei: 'Ik ben God, de Ontzagwekkende. Leef in verbondenheid met mij, leid een onberispelijk leven. Ik wil met jou een verbond aangaan en ik zal je veel, heel veel nakomelingen geven.' Abram boog zich diep neer en God sprak: 'Ik doe jou deze belofte: je zult de stamvader worden van een menigte volken. Je zult voortaan niet meer Abram heten

*maar Abraham, want ik maak je de vader van vele volken.
Ik zal je bijzonder vruchtbaar maken. Er zullen veel volken
uit je voortkomen en onder je nazaten zullen koningen zijn.
Ik sluit een verbond met jou en met je nakomelingen, met alle
komende generaties, een eeuwigdurend verbond: ik zal jouw
God zijn en die van je nakomelingen.*

Genesis 17:1-7

9 ONVERSCHILLIGHEID

Ouderwets

Doorgaans beschouw ik me niet als ouderwets. Ik zing vol enthousiasme uit de bundel *Licht*, ik raak ontroerd door *The Passion*, in Gouda, Rotterdam of Den Haag, en zing uit volle borst mee (je moet de liedjes wel kennen natuurlijk, beetje bij de tijd zijn dus). Ik vind het puik als Danny de Munk alias Christus boven op de Erasmusbrug uit de dood opstaat en, indachtig zijn dubbelganger uit Rio de Janeiro, de stad innig omarmt. De perfect geregisseerde opvoering weet twintigduizend mensen op de been te krijgen. Hoe bestaat het toch dat mensen uit deze tijd, jong en oud, het presteren om met een gigantisch kruis door de straten te zeulen in een land waar tot voor kort processies waren verboden en waar sommige politici de religie achter de voordeur willen terugdringen? Reken er maar niet op, zou ik zeggen. *The Passion* is een christelijke *coming out*. Daar is geen kruid tegen gewassen. Ik denk dat het een blijvertje is en ben daar blij mee, en zelfs trots op. Het verhaal is van ons allemaal. Hoe actueler verteld, hoe beter. Doorgaans dus vind ik mezelf allesbehalve ouderwets.

Maar dat valt tegen. Net als vorig jaar keek ik naar *The Passion* aansluitend aan een uitvoering van de *Matthäus Passion* in het Concertgebouw. Naast mij in de rij voor het toilet stonden twee jonge dames (korte rokken, hoge hakken, beeldig), genodigden van een financiële instelling met culturele aspiraties. Gelet op het type rij waarin wij ons bevonden en op de lengte van de *Matthäus Passion*, waren de dames enigszins bezorgd. ‘Is er een pauze?’ vroeg de ene. ‘Jazeker, want we hebben het toetje nog niet gehad,’ antwoordde de tweede. Ik moest er toen hartelijk om lachen. Dit jaar lachte ik minder. Toen ik dezelfde muziektempel betrad voor een kamerconcert, was de *Matthäus* in de grote zaal reeds begonnen. Maar in de hal, daar waar genodigden ontvangen worden, stonden overal halfllege champagneglazen en deels opgegeten vette hapjes. Kriskras door het gebouw. Je moet tenslotte aan de inwendige mens denken alvorens Bach te lijf te gaan. Ik raakte helemaal uit mijn doen. Ik was geschokt, vond het gruwelijk ongepast en kwam in opstand. Wat me op kritische opmerkingen van mijn gezelschap kwam te staan. ‘Wat ben je ouderwets!’ kreeg ik te horen. ‘Ik, ouderwets?’ ‘Jazeker, dit hier is volkomen normaal in deze tijd. *You better get used to it!*’ Daar stond ik dan ouderwets te wezen met mijn goed gedrag! Later heb ik erover nagedacht. Je kunt dus op verschillende manieren ouderwets zijn: door de popliedjes van *The Passion*

als afgrijselijke riedeltjes te beschouwen (je hebt liever Bach) maar ook door Bourgondisch genietende Matthäus-gangers voor stijlloze figuren uit te maken (dan heb je liever helemaal geen Bach, als het zo moet). De vraag is of ouderwets zijn, in welke vorm dan ook, wel verstandig is. Niet als je je kinderen en kleinkinderen nog enigszins wilt volgen, in ieder geval. Maar evenmin als je deel wilt blijven uitmaken van het culturele leven van deze tijd. Blijven hangen aan het oude vertrouwde bakelieten telefoontoestel heeft weinig zin: de verbinding is verbroken. Maar ja, alle kaarten zetten op de nieuwste *smartphone* heeft net zo weinig zin, die is binnen één jaar weer verouderd!

Kortom: als ik volgend jaar een goede Goede Week wil hebben, moet ik 1) in de Passion-processie mee gaan lopen en de liedjes van tevoren uit mijn hoofd leren en 2) uitgenodigd zien te worden door een culturele instelling met verstand van penningen en me nergens aan storen.

Onverschilligheid

Kun je onverschillig blijven bij het verhaal van de laatste dagen van het leven van Jezus? Bij het relaas van het verraad door een vriend, het schijnproces met valse getuigen, de marteling en de kruisdood? Neen. Kunstenaars die in woord, klank en beeld de tragiek van de passie

wisten te vertalen, hebben dat goed begrepen. Evenmin kun je onverschillig blijven bij de rampspoed die anderen overkomt. Je afkeren van iemand in nood is je eigen menselijkheid ontkennen. Een hard standpunt? In de Bijbel wordt God verondersteld kwaliteiten te hebben die mensen tot mensen maken. De mens projecteert op God een eigen ideaalbeeld. Zó zouden wij dan moeten zijn, evenbeeld van God. En mocht die zich niet snel genoeg aan dat beeld conformeren, dan wordt de Eeuwige gemaand dat wel te doen. Zo roept de profeet Nehemia, die na de lange ballingschap in Babel de stad Jeruzalem weer opbouwt:

Bijbeltekst

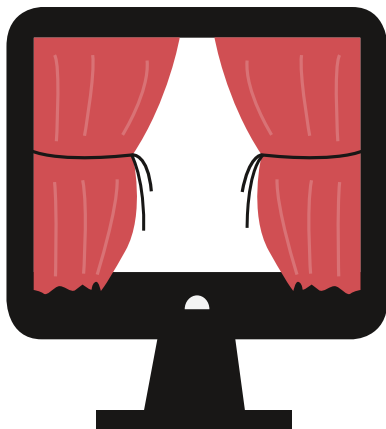
En nu, o God, grote, sterke en ontzagwekkende God, u die zich trouw houdt aan het verbond, wees niet onverschillig voor de rampspoed die ons getroffen heeft, ons en onze koningen, onze vorsten, onze priesters en onze profeten, onze voorouders en heel uw volk, vanaf de tijd van de Assyrische koningen tot op de dag van vandaag.

Nehemia 9:32

IO HEBZUCHT

Touchscreen

Hij komt voor de tweede keer in drie weken, mijn whizzkid. Dat moet ook wel, want ik ben de ongelukkige eigenaar geworden van liefst twee *touchscreens*. Mijn oude vertrouwde computer moest de deur uit om plaats te maken voor een nieuw exemplaar en ik heb, op aandringen van verlichte vrienden, ook een iPad gekocht. Je moet met je tijd mee, nietwaar? Waarom precies is mij intussen volkomen onduidelijk geworden. Ik verkeer kennelijk in een soort *midlifecrisis*, maar dan voor computers. Met het oude beestje kon ik (letterlijk) lezen en schrijven. Dat is niet het geval met het splinternieuwe topexemplaar dat nu mijn bureau siert. Want sieren is het juiste woord: het jonge ding (roepnaam Dell) lijkt op een groot filmscherm, de kleuren zijn verbluffend, het beeld haarscherp. Hiermee kun je de stoppels op de wangen van Alain Delon tellen. Een hele verbetering. Bovenal is de vloer verlost van slingerende snoeren en gevaarlijk heet wordende transformatoren, want alles is opgenomen in de onvolprezen *touchscreen*. Esthetisch word ik er helemaal blij van. Er is alleen een probleem. Niets is

meer waar het hoort te zijn, niets doet meer wat het moet doen en mijn correspondenten kunnen mijn boodschappen niet meer ontcijferen. Zij zijn namelijk nog niet zo geavanceerd, de bofferds. Ik wel, dankzij mijn nieuwe liefde. Whizzkid kwam om haar te installeren. Dat kostte hem en mij een halve dag, maar aan het einde van de ochtend prijkte juffrouw Dell op mijn bureau, met als startscherm een blauwe *rideau*, een ouderwets toneelgordijn. Vreemd eigenlijk want dat wordt bijna niet meer gebruikt. De meeste schouwburgen laten het publiek bij het betreden van de zaal al meteen genieten van het

decor, soms met de acteurs al op de bühne. Toneelgordijnen zijn uit de gratie, blauwe al helemaal. Maar niet bij juffrouw Dell want zij bewaart zorgvuldig haar geheimen, héél zorgvuldig zelfs. Uiteindelijk kon whizzkid het gordijn openen en slaakte kreten van enthousiasme. Mooi hoor, zo een *touchscreen*. Er worden heel andere spieren gebruikt dan bij een muis. Onze hele *gestuelle* (bewegingsgewoonte) verandert met een ongelofelijke snelheid. Ik zag laatst een mime-acteur in een kleuterklas beroepen uitbeelden. Hij wilde een fotograaf nadoen, zette een denkbeeldige camera voor zijn rechteroog, drukte op een knop en zei 'klik'. Glazige ogen keken hem aan. Want zo fotografeer je niet meer. Je houdt de camera verre van je, kijkt op het scherm en zegt dan klik. De kinderen herkenden het oude gebaar niet. Zoiets speelt ook bij *touchscreens*. Ik herken mijzelf niet meer! Of ik er aan kan wennen betwijfel ik. Ik zie namelijk geen afstand en kom nu regelmatig in botsing met juffrouw Dell. Dus komt Whizzkid voor mij een vrijzinnige (snoerloze) muis naast de *touchscreen* plaatsen. De schat. En tegelijkertijd gaat hij mij uitleggen hoe ik mijn nieuwe iPad moet gebruiken. Dat is *touchscreen* nummer 2. Maar wij gaan het anders aanpakken dan bij zijn eerste bezoek. Ik heb voor hem nu lekkere Belgische bonbons gekocht, in plaats van de *tompouces* van de vorige keer. Want *touchscreens* zijn daar niet dol op.

Hebzucht

Hebzucht heeft in het christendom geen goede pers. Het is van oudsher een van de zeven hoofdzonden die in het dagelijks leven op de loer liggen. In de gangkast hangt een hele batterij voedingsnoeren die de vernuftige apparaten die ik steeds aanschaf om niet achter te blijven, van stroom voorzien. Handig, zeer handig zelfs. Elk apparaat handiger dan het vorige. Maar nodig? Neen. En toch wil ik ze gewoon *hebben*. Op zich is er niet echt iets op tegen. Ontsnappen aan de consumptiemaatschappij ligt, vrees ik, boven mijn macht. Alleen als hebzucht een doel op zichzelf wordt en gepaard gaat met onverschilligheid voor de rest van de wereld, wordt het onhoudbaar. Jezus gaat een stap verder: elke vorm van hebzucht is hem een doorn in het oog:

Bijbeltekst

Iemand uit de menigte zei tegen Jezus: 'Meester, zeg tegen mijn broer dat hij de erfenis met mij moet delen!' Maar Jezus antwoordde: 'Wie heeft mij als rechter of bemiddelaar over jullie aangesteld?' Hij zei tegen hen: 'Pas op, hoed je voor iedere vorm van hebzucht, want iemands leven hangt niet af van zijn bezittingen, zelfs niet wanneer hij die in overvloed heeft.'

Lucas 12:13-15

II WAKKERHEID

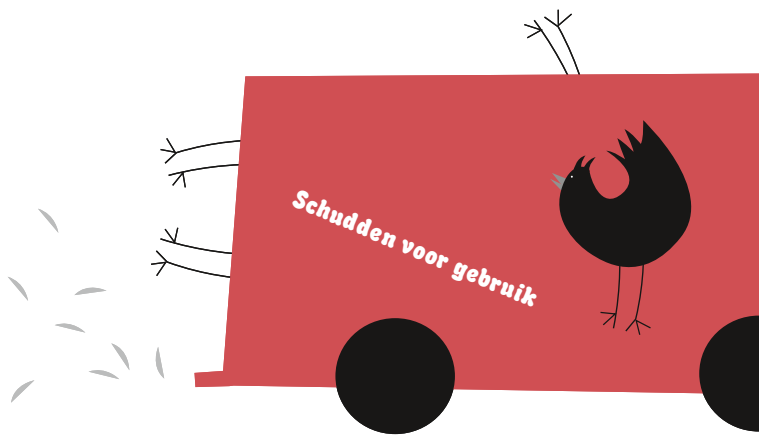
Koosjer?

Het kon niet uitblijven. In mijn vaak rumoerige Jiddische koor bereikt de discussie rond het rituele slachten de week voor Pesach zo ongeveer het kookpunt. Dat is ook wel te begrijpen. Weggezet worden als dierenbeulen is in Joodse kringen een buitengewoon beladen onderwerp. Het was namelijk het argument dat in 1933 werd gebruikt om in Duitsland de eerste anti-Joodse wetten te vervaardigen. Met dierenleed had het toen weinig te maken, met aankomende vervolgingen des te meer. De situatie is nu anders. Dierenbeschermers zijn oprecht in hun eis het onverdoofd slachten te verbieden. Maar de discussie wordt helaas politiek gekaapt voor een heel ander doeleinde, namelijk moslims het onmogelijk maken hun godsdienstige rituelen, waaronder het rituele slachten, in vrijheid uit te voeren. Joden, die een vergelijkbaar ritueel volgen, was men even vergeten, waardoor een zeer ongemakkelijke situatie is ontstaan.

Nu word ik eerlijk gezegd niet veel wijzer van de wetenschappelijke of pseudowetenschappelijke onderzoeken die links en rechts worden aangehaald. Is deze vorm

van slachten nu veel erger dan de andere methoden? De meningen zijn verdeeld. Om maar niet te spreken van de hypocrisie waarmee het onderwerp dierenleed wordt omringd. Op de boerderij hiernaast hoor ik 's nachts, om de zes weken, de kippenboer zijn stallen 'schudden'. Lees: de arme beesten worden in een vrachtwagen gepropt en richting slachthuis afgevoerd. Misschien zal hun dood wel snel en pijnloos zijn, maar hun leven was één grote marteling. Verre van mij, trouwens, het idee om anderen de schuld van misstanden te geven. Tonnen boter op

mijn hoofd heb ik: ik lust kreeften! En die horen levend in kokend water te worden gegooid. Niet vanwege een godsdienstige wet maar omdat de eeuwenlange Franse kookkunst meent dat ze dan beter smaken. Kreeften zijn dus niet alleen uit zichzelf niet koosjer, hun bereidingswijze is dat evenmin.

In 2006 publiceerde Louise Fresco een heel aardig boek: *Nieuwe spijswetten: over voedsel en verantwoordelijkheid*, waarin ze pleitte voor een andere soort spijswetten, gericht op duurzaamheid en ecologie. Zoiets zou bij ritueel slachten ook mogelijk kunnen zijn. Er wordt in verschillende landen ook mee geëxperimenteerd. Ik hoop dat dat lukt want op mijn koor hoorde ik de geladen conclusie: 'Ach, als we volgend jaar geen vers vlees meer voor Pesach kunnen kopen, laten we die toch diepvries importeren uit Zuid-Amerika?' Tel uit je winst.

Persoonlijk laat de kwestie mij niet los. Sterker nog: het tumult brengt me onverhoeds tot allerlei vragen die ik me nooit heb gesteld.

Liggend in de schoonheidssalon vraag ik welk masker vandaag aangebracht gaat worden. Koninginnengelei, luidt het antwoord. Vreemd hoe het in het Frans meteen luxueuzer klinkt. De *gelée royale* wordt door bijenwerkers aangemaakt en dient als voedsel voor de koningin

en voor de larven. Het is hard werken, mede doordat de imker het kostbare spul ten bate van mijn gezichtsbehandeling en andere geneugten met de regelmaat van de klok komt jatten. Schitterend natuurproduct, zegt de specialiste. Ja, maar is het ook koosjer?

Wakkerheid

Om wakker te blijven is het nodig om niet in slaap te sukkelen. Evident, zou je zeggen. Toch is alert blijven voor misstanden niet gemakkelijk. Het is zelfs een vorm van verzet tegen de heersende tendensen. Als consumenten worden wij door de commercie opzettelijk in slaap gesust. Wie kan volledig ontsnappen aan het dagelijkse reclamebombardement en aan de verleiding van goedkope spulletjes of van de *gelée royale* die je toch een keer in je leven wilt proberen? Willens en wetens, dus toch wakker, ga je voor de bijl. Het vereist moed en tegendraadsheid om je tegen ongebreideld consumentisme te verzetten. Dankzij mensen die zich voor rechtvaardigheid inzetten, groeit dat verzet. Feiten dienen aan het licht te komen, onverbloemd, over de arbeidsomstandigheden in de textielindustrie in Pakistan of in de speelgoedindustrie in het noorden van China, en over het folteren van de dieren die wij smakelijk eten.

Bijbeltekst

Het bijbelboek Spreuken gooit het over een andere boeg. Vorige generaties kenden ook onrecht en verzetten zich ertegen. Dat verzet dragen ze over aan de volgende, wakkere, generaties.

*Zes dingen haat de Eeuwige,
zeven dingen zijn hem een gruwel:
ogen die hooghartig kijken en een tong die liegt,
handen die onschuldig bloed vergieten
en een hart dat op het kwade zint,
voeten die zich naar de misdaad reppen
en getuigen die bedriegen, altijd liegen,
en zij die stoken tussen broers.*

*Mijn zoon, houd vast aan wat je vader je opdraagt,
verwerp de lessen van je moeder niet.*

*Bind hun onderricht voor altijd op je hart,
wind het om je hals.*

*Moge het je leiden op de wegen die je gaat,
moge het over je waken als je slaapt,
moge het je raden als je wakker wordt.*

Spreuken 6:16-22

12 VERBONDENHEID MET AL WAT LEEFT

En de boer....

Een stedeling is op het platteland niks waard! Voor de zoveelste keer werd ik geconfronteerd met deze waarheid als een koe. Voor het boek *Vieren en brevieren* zochten we destijds Bijbelteksten voor alle maanden van het jaar. Bij oktober, zaaimaand, kwam Marcus 4:3-8, de gelijkenis van de zaaier, vanzelfsprekend bovendien.

Iemand ging eens naar zijn land om te zaaien. Tijdens het zaaien viel een deel van het zaad op de weg, en de vogels kwamen en aten het op. Een ander deel viel op rotsachtige grond, waar maar weinig aarde was, en het schoot meteen op omdat het niet diep in de grond kon doordringen; en toen de zon opkwam verschroeide het jonge groen, en omdat het geen wortel had droogde het uit. Weer ander zaad viel tussen de distels, en de distels schoten op en verstikten het en het bracht geen vrucht voort. Maar er waren ook zaadjes die in goede grond vielen en wel vrucht voortbrachten: ze schoten op en groeiden en droegen vrucht. Sommige leverden het dertigvoudige op, andere het zestigvoudige en weer andere het honderdvoudige.

Evangelisch bordurend stelden we vast dat een gul gebaar van de zaaier, met de rechterhand, van links naar rechts, voor slechte resultaten zorgt. Het zaad valt op de weg, op de rotsen, tussen de distels, waar dan ook, maar is gedoemd niet te groeien. Slechts het zaad dat in goede grond valt (het veld van de boer dus) zal voor een goede oogst zorgen.

Mijn medeauteur, de dichter Sytze de Vries, barste onbarmhartig in lachen uit bij lezing van het stuk. Stedelingen, proestte hij, de boer die zó zaait is geen knip voor de neus waard! Zaaïen doe je van buiten naar binnen! Anders valt het zaad buiten het veld. Hij kon het weten natuurlijk, hij komt uit Friesland. Beschaamd voor zoveel stedelijke onwetendheid hebben we de tekst met grote nederigheid gecorrigeerd. Zo leer je nog eens wat. Toch liet het voorval mij niet los. Want die zaaïende boer waar Jezus over sprak, bracht er niet veel van terecht. Kon hij niet mikken of was hij misschien ook een verdwaalde stedeling, zoals de westerlingen die zich in Oost-Groningen komen vestigen en de plaatselijke boeren komen vertellen hoe ze de bieten moeten rooien? Zaaide hij misschien van binnen naar buiten, van links naar rechts, net zoals in zijn cultuur wordt geschreven en viel daarom het zaad eerder op de weg dan op het veld? Wie zal het zeggen? Het staat er niet bij. Bijbeluitleg is een leuk vak.

Nu wordt er niet alleen in oktober gezaaid. Begin mei kan het ook. Vanmiddag fietste ik tussen de velden. Een boer was aan het zaaien. Van buiten naar binnen, inderdaad. Ik dacht: laat ik mijn bronnen twee keer checken, zoals een goede journalist betaamt. Ik stapte af, liep op de boer af en zei: mijnheer, mag ik u wat vragen? Waarom zaait u van buiten naar binnen? De boer keek mij aan, glimlachte fijntjes en zei: *Marcus 4!*

Verbondenheid met al wat leeft

De Groningse boer die naar het evangelie verwijst,ervaart dagelijks de verbondenheid met al wat leeft. Wat hij zaait geeft de aarde terug, als voedsel, en wat er overblijft gaat weer terug de natuur in, als afval. De cirkel is rond. Met de voeten in de klei lijkt het een stuk gemakkelijker dit besef te krijgen. Maar het gevoel van verbondenheid met al wat leeft kun je ook op de meest onverwachtse plaatsen ervaren. Op een autoweg bijvoorbeeld. De auto waarin ik rijd, is door Koreaanse arbeiders in elkaar gezet; het asfalt waarop ik rijd, zit vol met mineralen uit de natuur; de lichtmasten die de weg verlichten, maken gebruik van fossiele brandstoffen uit de hele wereld, hierheen gebracht door Filippijnse tankers. Ik rij dus hier op een samenvatting van de hele planeet. Terwijl ik luister naar Gustavo Dudamel en zijn *Simón Bolívar*

Youth Orchestra, bestaande uit jongeren uit de sloppenwijken van Venezuela. Ik ben dus verbonden met de hele wereld, met al wat leeft, hier op de autoweg van Rotterdam naar Leiden.

Bijbeltekst

Het idee is niet nieuw. In Genesis, het eerste boek van de Bijbel, besluit God een eeuwigdurend Verbond te sluiten met mens en dier, met al wat leeft.

Ook zei God tegen Noach en zijn zonen: ‘Hierbij sluit ik een verbond met jullie en met je nakomelingen, en met alle levende wezens die bij jullie zijn: vogels, vee en wilde dieren, met alles wat uit de ark is gekomen, alle dieren op aarde. Deze belofte doe ik jullie: nooit weer zal alles wat leeft door het water van een vloed worden uitgeroeid, nooit weer zal er een zondvloed komen om de aarde te vernietigen. En dit,’ zei God, ‘zal voor alle komende generaties het teken zijn van het verbond tussen mij en jullie en alle levende wezens bij jullie: ik plaats mijn boog in de wolken; die zal het teken zijn van het verbond tussen mij en de aarde.’

Genesis 9:8-14

AFSLUITING

Afstand nemen van onverschilligheid en hebzucht, leven in verbondenheid met al wat leeft. Wat een opdracht! Kan ik dat op eigen kracht? Goede vraag. Verontrustende vraag ook. Daarom komt deze vraag nu aan de orde.

DEEL 3 WAT ONEINDIG GROTER IS

Hoe kan ik meten wat ik waard ben? Aan wat ik bereikt heb, aan wat ik bezit? Is er een andere meetlat dan wat anderen van mij denken? Is hun oordeel – of mijn eigen oordeel – de ultieme definitie van wie ik ben? Neen, natuurlijk, daarmee is de kous niet af, daarmee is mijn bestaan niet voltooid. Er is meer. Er is iets dat onmetelijk groter is dan ik. Iets dat ik niet kan bevatten.

Daarom stellen wij:

*Wij beseffen en aanvaarden
dat ons bestaan niet voltooid wordt door wie we zijn en wat
we hebben,
maar door wat oneindig groter is dan wij kunnen bevatten*

Laten wij ook deze tweede zin woord voor woord ontle-
den, aan de hand van momentopnames uit het gewone
leven.

13 VOLTOOID

Mantel

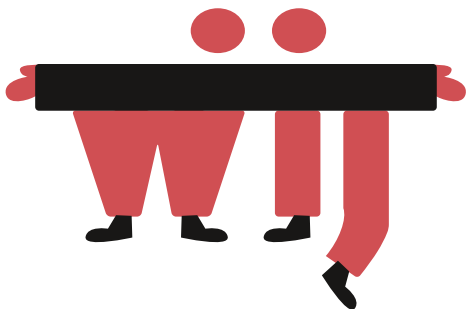
Vanmorgen weer ouderwets uit mijn vel gesprongen. Heerlijk dat ik dat nog kan! Dagblad *Trouw* is begonnen met een serie rond het thema 'solidariteit versus individualisme'. Professor Frank Ankersmit mag de spits afbijten met een artikel getiteld 'Alleen solidariteit schept banden'. In minder dan tien zinnen en op grond van een volstrekt achterhaalde uitleg van Lucas 6:29 (de uitspraak van Jezus dat je degene die jou slaat, ook de andere wang kunt toekeren) rekent hij af met de christelijke naastenliefde. Twee kolommen later wordt de seculiere ethiek van tafel geveegd en op de volgende bladzijde neemt hij afscheid van de liefdadigheid, een jammerlijke erfenis van het zeventiende-eeuwse regentendom. Allemaal slinkse pogingen om de ongelijkheid tussen mensen te benadrukken en de rijken een goed gevoel te geven als zij omkijken naar kreupelen en blinden. Alleen solidariteit maakt het mogelijk oprecht in de schoenen van een ander te gaan staan. Kom, kom, denk ik dan, terwijl ik met een zucht de krant neerleg. Reageren? Ik zou elke zin moeten fileren om aan te tonen dat

dit betoog niet deugt. Ik zal het niet doen, zo moedeloos word ik van dit soort goedkope aanvallen op met name de christelijke ethiek. Maar kwaad word ik wel. Ooit van de Gulden Regel gehoord? *Behandel de ander zoals jezelf behandeld zou willen worden*, zegt Jezus, zich beroepend op de Thora en herhalend wat de Mahabaratha, Confucius en de Grieken (allen vóór Christus wel te verstaan) reeds hadden gezegd.

Alleen solidariteit scheidt banden. En waar, o waar zou dit bevrijdende begrip toch vandaan komen? Ik mijmer. Nu wil de regering solidariteit opleggen en familie en burens verplichten mantelzorgers te worden. En dat in het land dat de meeste mantelzorgers op de been weet te brengen. Waarom doen ze dat, die mantelzorgers? Uit mededogen, altruïsme of voor mijn part liefdadigheid, maar wel vrijwillig. Wordt solidariteit verplicht gesteld, dan verdwijnt het oorspronkelijke altruïsme. Het is een heilloos plan, dat neerkomt op het eetbaar verklaren van een noot waarvan je de vrucht verwijderd hebt.

In de sauna van Bad Nieuweschans aan de Duitse grens is het heerlijk naakt zwemmen. Aan de rand van het bad houdt een oudere man zijn verlamde vrouw vast en masseert haar rug onder water. Dan zet hij haar voeten op de zijne en loopt parmant het zwembad door. Zij vertrouwt volledig op zijn kracht want zelf kan ze niets. Zij schaterlacht, hij ook. Ik denk aan Jezus, lopend op

het water. Ook een kwestie van vertrouwen. Tussen deze twee bestaat een zichtbare osmose. Als zij uit het water getild moet worden blijkt dat de lift iets mankeert. Maar de man is technisch onderlegd en krijgt het gevaarte aan de praat, terwijl zijn vrouw hem liefdevol plaagt. Mijn God, wat zijn ze mooi daar, naakt, aan de rand van het zwembad. *Alleen solidariteit scheidt banden?* Deze twee mensen hebben geen dure woorden of ingewikkelde redeneringen nodig om te weten wat hen bindt: onvoorwaardelijke liefde.

Voltooid

Voltooid bestaan: deze woorden hebben vrij recent een bepaalde betekenis gekregen. Mensen die het gevoel hebben een voltooid leven te hebben, kunnen tegenwoordig kiezen om dat leven te beëindigen. Dat wordt hier niet bedoeld. Hier betekent een voltooid bestaan een leven dat tot een spirituele rijpheid heeft geleid, los van aanzien of rijkdom. Een leven waarin men de verwondering voor het ongrijpbare heeft toegelaten en innerlijke vreugde vindt in liefde voor de medemens en betrokkenheid met al wat leeft. 'Leven uit verwondering en liefde' zou je het kunnen noemen. Je zou daarin de vervulling van je bestaan kunnen vinden. Een voltooid bestaan. Te hoog gegrepen voor de doorsnee mens? Als Jezus zijn verontruste leerlingen voor zijn dood toespreekt, maakt hij van die liefde een herkenningsteken.

Bijbeltekst

Aan jullie liefde voor elkaar zal iedereen zien dat jullie mijn leerlingen zijn.

Johannes 13:35

14 WIE WE ZIJN

Beppe

Het Franse kolonialisme heeft in Zuidoost-Azië heel wat sporen achtergelaten. Goede en minder goede. De bakkers die vanaf vijf uur 's ochtends luid zingend door Phnom Penh rondfietsen, moduleren ieder op eigen wijze een vreemd klinkend *Pan Pan*. Wie achter de betekenis van deze kreet is gekomen dankt Onze Lieve Heer (of liever gezegd Boeddha) op de knieën. De Cambodjaanse bakkers bedoelen namelijk *Pain Pain* (brood brood) en verkopen onvervalste *baguettes*. Pluspunt voor de Fransen. Ook in Thailand is de Franse bakkerskunst overal aanwezig. Het merkwaardige is dat deze bakkers échte stokbroden weten te bakken terwijl Nederlandse bakkers ze met geen mogelijkheid uit de oven weten te toveren. Als iemand mij dit kan uitleggen, houd ik me aanbevelen.

Minder vleierend dan *Pan Pan* is het woord *bareng*, 'buitenlander' in het Khmer. Ook de Thaise buren noemen buitenlanders zo, maar dan ietsje anders: *farong*. Het is hetzelfde woord. De eerste westerlingen die in deze contreien in groten getale neerstreken, waren de Fran-

sen. Zo noemden de Cambodjanen en de Thai dus alle buitenlanders: *Fransen*. Maar omdat de Aziatische talen klinkers en medeklinkers anders gebruiken dan wij, ontstonden er verbasteringen. *Bareng* en *farong* komen alle twee uit *Fa-rans*, Frans, en betekenen dus buitenlander in het algemeen.

In Thailand hebben de *farongs* bepaald geen goede reputatie, en terecht. Het westerse sekstoerisme neemt er properties aan die Sodom en Gomorra doen verbleken. Het veel armere Cambodja trekt vooralsnog andere *barengs* aan. Achter elke *bareng* die hier neergestreken is, schuilt een hele levensgeschiedenis. Vreemde gasten kom je hier tegen.

Beppe Deldelone ontmoet ik in Sihanoukville. Een jaar of vijfenzestig schat ik hem. Met zijn uitbundige haardos, opgewekte snor en half open hemd, lijkt hij nog het meest op een klassieke reclame voor Amerikaanse sigaretten: *Welcome in Marlboro County*. Alleen het paard ontbreekt nog. Een charmante bandiet op zijn retour aan de golf van Siam. Zijn dertig jaar jongere Cambodjaanse vrouw heeft hem op zijn oude dag drie kinderen geschonken. Hij heeft haar de geheimen van de Italiaanse keuken bijgebracht zodat wij een uitstekende spaghetti alla carbonara in het minuscule *Caffè Venezia* aan het verorberen zijn. Na twee weken rijst heb je soms van die zwakheden. Hoe komt zo'n man hier?

Een studiebol is Beppe nooit geweest, een geniale ritselaar wel. Alles bij elkaar heeft hij twee derde van zijn leven in het verre buitenland doorgebracht. Beppe is van alle markten thuis. Hij exporteerde pasta naar Noord-Afrika, trachtte tevergeefs een (verboden) ivoorhandel in Afrika op te zetten, bouwde wegen in Oost-Turkije en smokkelde edelstenen uit Nepal en Tibet. Bij dit soort verhalen besef je pas goed hoe je zelf het stadium van brave misdienette nooit bent ontstegen. Zijn laatste huzarenstukje bracht hem naar een Chinese universiteit. Daar doceerde hij ‘Latijnse talen’, vertelt hij. Onze verbazing ontgaat hem niet. Het was heel eenvoudig, zegt hij. De Italiaanse, Franse en Spaanse regeringen stellen vele studiebeurzen ter beschikking voor Chinese studenten. Op voorwaarde dat ze in hun studie redelijk in de taal van het gastland kunnen communiceren. Ze moeten met name de ‘dubbele consonanten’ kunnen uitspreken. Een *tour de force* voor Aziaten. Bepaalde combinaties van letters zijn vooral voor Chinezen onmogelijk uit te spreken. Met name medeklinkers geven problemen. Beppe trachtte drie jaar lang het euvel te verhelpen. Tevergeefs. Maar hij kende zijn studenten zulke hoge cijfers toe dat ze op een paar hopeloze gevallen na allemaal slaagden. Beppe, die de beste herinneringen aan zijn Chinese jaren heeft, zit er niet mee. Zeg nou zelf, zegt hij, wie zit ermee als deze

FASTA

Chinese studenten in Italië *plonto* in plaats van *pronto* aan de telefoon zeggen?

Wie we zijn

Is Beppe nu, aan het einde van zijn leven, echt zichzelf geworden of was deze geniale ritselaar altijd al een sympathiek onbetrouwbaar sujet? De vraag kan ook omgekeerd worden: is je identiteit van de geboorte af al gegeven of ontwikkelt die zich in de loop van het leven? Hoe dan ook, wat betekent *wie we zijn* of het modieuze *worden die je bent*?

De Oostenrijkse schrijver Robert Musil schreef een driedelige roman getiteld *De man zonder eigenschappen*. Volgens de auteur staan de eigenschappen die de mens stapsgewijs leert, los van zijn ware identiteit. Hoe belangrijk of hoe rijk een mens wordt, zegt niets over het wezen van die persoon. Alleen zonder aangeleerde eigenschappen is de mens wie hij werkelijk is. Je identiteit staat voor hem los van eigenschappen als afkomst of beroep, van *zijn* en *hebben*. Het boek wordt beschouwd als een van de belangrijkste romans uit de twintigste eeuw. Het verwoordt de moderne verwarring rond het begrip 'identiteit'.

Bijbeltekst

De Bijbel bevat enkele wijsheidsboeken die een ander karakter hebben dan de overige bijbelteksten. En juist in deze meer filosofische geschriften wordt het belang van *wie wij zijn* behoorlijk gerelativeerd. Een les in nederigheid.

Ten onrechte houden ze zichzelf het volgende voor: Het leven is kort en vol moeite. Geen mens kan zijn einde ontlopen; er is niemand die een uitweg kan bieden uit het dodenrijk. Wij zijn bij toeval ontstaan en uiteindelijk zal het zijn of we nooit hebben bestaan. De adem in onze neusgaten is vluchtig als damp, het verstand niet meer dan een vonk in ons binnenste. Als de vonk gedoofd is, vergaat het lichaam tot as en vervliegt de geest als ijle lucht. Onze naam wordt op den duur vergeten, niemand herinnert zich onze daden nog. Ons leven verdwijnt als nevel, het lost op als mist die door de stralen van de zon wordt verjaagd en door haar warmte verdreven. We leven niet langer dan een schaduw die voorbijgaat, en ons einde is onafwendbaar: het ligt vast en niemand kan het ongedaan maken. Welaan dan, laten we genieten van al het goede dat er is.

Wijsheid 2:1-6a

15 WAT WIJ HEBBEN

Zonervaring

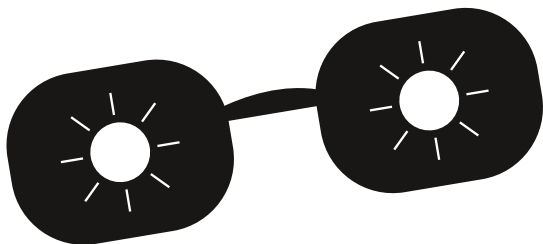
Slechthorendheid en slechtzienendheid zijn heel moeilijk uit te leggen aan derden. Al gauw raken de mensen in verwarring als ze iemand tegenkomen die een normaal uitgesproken verzoek negeert maar een gefluisterde relativerende opmerking wél hoort. Oost-Indisch doof, luidt het oordeel. En wat te zeggen van iemand die, zwaaiend met een witte stok, de straat oversteekt en plotseling stopt om een dubbeltje op te rapen? Dat maakt toch geen serieuze indruk? Dus nemen gezonde mensen vaak hun toevlucht in de oprechte vraag: ‘Mijnheer, wat hoort u eigenlijk?’ of ‘Mevrouw, hoeveel procenten kunt u nog zien?’ Zo luidt het begin van een moeilijke conversatie. ‘Hoor eens,’ zegt de slechthorende, ‘dat kan ik u niet uitleggen.’ ‘Kijk eens,’ zegt de slechtzienende, ‘dát valt nu juist niet onder woorden te brengen!’ Dat schiet niet op. Maar soms stelt iemand een vraag die ongekende horizonten opent. Zo wandelde ik op een winterse dag door een Nijmeegs bos. Nooit was november zo zacht geweest. Men waande zich in mei. Zelfs de vogels waren de kluts kwijt. Een merel floot dat het een lieve lust was.

Jong en oud keek verbaasd naar de felle, warme zon, en besloot acuut de boel de boel te laten om te profiteren van de onwaarschijnlijk mooie dag.

In het bos kwam ik een man tegen. Hij was kennelijk uit een kantoorflat ontsnapt. Het gezicht naar de zon gedraaid liep hij te genieten van de onverwachte warmte. Het pad was nauw, ik kon in één zwaai van mijn witte stok het gras aan beide zijden aantippen. Dat is heel handig om rechtuit te lopen, moet u weten. Galant of gewoon goed opgevoed liet de man mij passeren zonder één woord te zeggen. Maar hij wou een gesprek beginnen, dat kon je zo merken.

‘Mevrouw,’ klonk het achter mij toen ik hem al gepasseerd was, ‘mevrouw, hoe ervaart U de zon?’

Kijk: dat is een intelligente vraag. ‘Hoe ervaart u de zon, mevrouw?’ Ik stopte, draaide me om terwijl ik naar een passend antwoord zocht. Hoe ervaar ik de zon? Dat vroeg ik me plotseling ook af. ‘Net als u, denk ik,’ opperde ik voorzichtig. ‘Ja maar voelt u het meer dan ik?’ vroeg hij verder. Tja. Er zijn van die vragen... Toen gebeurde er iets vreemds. Op het moment dat ik over deze ongewone vraag ging nadenken, voelde ik ook pas echt op mijn gezicht het licht van de zon, ervoer ik heel intens de warmte van de zonnestrallen. De vraag bleek een openbaring tot gevolg te hebben. En ik dacht aan de vele keren dat ik ongeconcentreerd en zonder aandacht plezierige

gevoelens moet zijn misgelopen omdat een oprecht geïnteresseerde medemens mij niet had gevraagd: ‘Mevrouw, hoe ervaart u het leven?’

Wat wij hebben

Wat ik bezit – geld, talent, gezondheid, sociale inbedding – zegt nog niets over de mate waarin ik gelukkig ben. Laten we eerlijk zijn, het ontberen van deze dingen staat geluk en voldoening vaak in de weg. Hoewel ook dat betrekkelijk is. Het moeilijk rondkomen waarmee ik ben opgegroeid, het chronisch geldgebrek dat typerend was voor de generatie van mijn moeder, was bepaald niet fijn. Maar ik kan niet zeggen dat het mijn leven toen bepaalde

of zwaar overschaduwde. Ik wist niet beter. Consequentie was wel dat ik er alles aan heb gedaan om aan het gebrek aan sociale status en bezit – wat we zijn en wat we hebben – te ontsnappen. Dat is gelukt. En toch is dat niet genoeg om mijn bestaan, de weg die ik voor ogen heb, als ‘voltooid’ te beschouwen.

Bijbeltekst

Rond 50 na Christus schreef de apostel Paulus een brief aan de christenen van Korinte. Binnen hun jonge christelijke gemeente waren er kennelijk mensen die zich boven anderen verheven voelden en met hun bezit pochten. De kritiek van Paulus is niet van de lucht.

U mag uzelf niet belangrijk maken door de een te verheerlijken boven de ander. Wie denkt u dat u bent? Bezit u ook maar iets dat u niet geschonken is? Alles is u geschonken, dus waarom scheidt u dan op alsof u het zelf verworven hebt?

1 Korintiërs 4:6a-7

16 WAT ONEINDIG GROTER IS DAN WIJ KUNNEN BEVATTEN

Synchrone liefde

*L'amour est enfant de bohème
Il n'a jamais jamais connu de loi
Si tu ne m'aimes pas je t'aime et si je t'aime
Prends garde à toi!*

Wetteloos is de liefde. Ik hou van je en als je niet van mij houdt, pas maar op! De Habanera uit de opera *Carmen* van Bizet is een van de meest bekende aria's uit het repertoire. De krachtige melodie wint de toehoorder voor de vurige Carmen, de bohemienne die lak heeft aan conventies. Carmen aanvaardt de consequenties van haar vrijgevochten levenswijze volledig. Ze weigert uiteindelijk de liefde van Don Jose om haar vrijheid te behouden. Aan het einde van de negentiende eeuw zorgde Carmen voor een enorme schok: was het mogelijk, in het echte leven, dat vrouwen zich zo misdroegen? Waar bleef de moraal? Met Carmen legde Bizet de eerste steen voor het *verisme* (van het Italiaans *vero*, waar), een genre dat afscheid nam van de verplichte grandeur van de opera om eindelijk de

werkelijke emoties van mensen te beschrijven. Als Maria Callas of Teresa Berganza, om de grootsten te noemen, de Habanera zingen, vertellen ze onomwonden hoe wispelturig de liefde is.

L'amour est loin, tu peux l'attendre

Tu ne l'attends plus, il est là!

De liefde is ver, je kunt op haar wachten

Verwacht je haar niet meer, daar is ze!

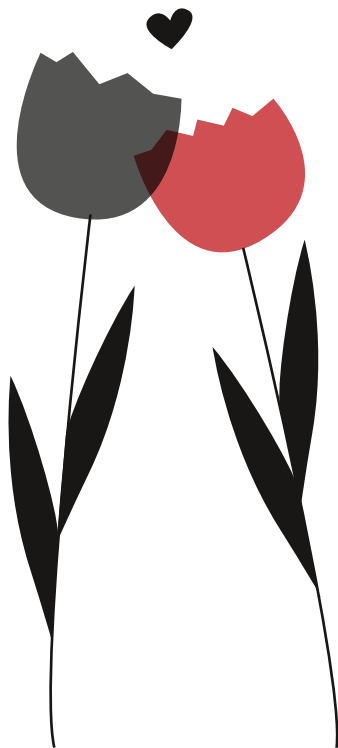
In hedendaagse termen (met dank aan Jung): asynchroon is de liefde! Maar dat onwelluidende woord laat zich niet gemakkelijk op muziek zetten. En bovendien is het niet altijd waar. Soms is de liefde wel degelijk synchroon (gelukkig).

Zeven vrouwen zitten bij elkaar voor een gespreksavond over het thema 'liefde' in de grootste stad van Zuid-Holland. Het gesprek verloopt vrij en springerig. Habanera. De avond komt ten einde. Op dat moment, zo rond een uur of half tien, wordt er aan de deur gebeld. De gastvrouw gaat open doen. Ze blijft een tijdje weg en we beginnen ons zorgen te maken. Wie komt nu zo laat aan de deur, midden in Rotterdam? Enkele ogenblikken later komt de gastvrouw weer binnen, nogal beduusd. Ze is in gezelschap van twee meisjesstudenten, twee frisse meiden van begin twintig, schat ik zo. Ze dragen grote

bossen paarse tulpen. Elke aanwezige dame krijgt een tulp aangereikt 'als teken van liefde'. We kijken elkaar aan, dit verzin je toch niet? Om bewijsmateriaal in handen te krijgen gaan we met de bloemenmeisjes op de foto (verkrijgbaar bij ondergetekende). De studenten behoren tot de Navigators, een zeer actieve studentenvereniging van evangelicale snit. Zij hadden diezelfde avond een gespreksgroep over... de liefde. Moe van al dat gepraat, besloten ze om tot actie over te gaan. Ze beroofden de plaatselijke bloemist van zijn laatste tulpen en, gelijk de discipelen, gingen ze twee aan twee langs de deuren om, als teken van liefde, de bloemen uit te delen.

Hoe kan dat nou? Hier, vanavond, bespreken we de liefde terwijl ietsje verderop, bij de studentenvereniging, hetzelfde gebeurt. Waarna deze twee losse gebeurtenissen volkomen spontaan bij elkaar komen! Dan roept iemand: synchroniciteit! En alles, de liefde en de tulpen, valt plotseling op zijn plaats.

Jung stelt dat twee gelijktijdige gebeurtenissen die causaal niets met elkaar te maken hebben voor iemand toch een bijzondere betekenis kunnen krijgen. Dan is er sprake van synchroniciteit. Ooit vertelde een van zijn patiënten hem een droom. Ze droomde van een gouden scarabee. Op dat moment vloog een scarabee de kamer binnen. Jung pakte het beest en gaf het aan de beduusde

droomster: 'Hier heeft u hem, mevrouw,' zei hij. Waarmee bewezen is dat 1) tulpen verwant zijn aan scarabeeën en 2) Carmen geen gelijk had: liefde kan ook synchroon zijn!

Wat oneindig groter is dan wij kunnen bevatten

Noch wat we zijn, noch wat we hebben is dus bij machte het bestaan te vervullen, te voltooien. Wat dan wel? Ervaringen van synchroniciteit, blijkt uit het verhaal hierboven, laten je beduusd achter. Dit kan toch geen toeval zijn? Verwondering alom. Diezelfde verwondering vervult mij als ik hoge bergen zie, de diepe bossen van Oost-Europa betreed of op de Waddenzee vaar. Dan gebeurt er soms iets wonderlijks met een mens. Hij beleeft een numineuze ervaring, een plotselinge gewaarwording één te zijn met al wat leeft, in volkomen harmonie met zichzelf en met de kosmos. Numineuze ervaringen komen in alle culturen voor. Kunstenaars vertellen erover, componisten verklanken ze, psychologen bestuderen ze. Maar niemand blijkt in staat het wezen van deze ervaringen vast te leggen. Je kunt het niet bevatten, zo groot is het. Maar het bepaalt wel de rest van je leven.

Bijbeltekst

Zou de profeet Elia, die wanhopig naar God zocht, zo'n onzegbare ervaring hebben gehad?

Hij wou iets dat niet kan: God zien. Maar er gebeurde wel iets anders met hem. Iets onvergetelijks. God beval hem uit de grot waar hij schilde te voorschijn te komen. Hij kreeg ten slotte wat hij wilde. Maar totaal anders dan verwacht. Ook als je het relaas leest, voel je de verwondering voor wat niet te bevatten is: God.

En daar kwam de Eeuwige voorbij. Er ging een grote, krachtige windvlaag voor de Eeuwige uit, die de bergen spleet en de rotsen aan stukken sloeg, maar de Eeuwige bevond zich niet in die windvlaag. Na de windvlaag kwam er een aardbeving, maar de Eeuwige bevond zich niet in die aardbeving. Na de aardbeving was er vuur, maar de Eeuwige bevond zich niet in dat vuur. Na het vuur klonk het gefluister van een zachte bries. Toen Elia dat hoorde, sloeg hij zijn mantel voor zijn gezicht. Hij kwam naar buiten en ging in de opening van de grot staan, en daar klonk een stem die tot hem sprak: 'Elia, wat doe je hier?'

¹ Koningen 19:11b-13

Ter afsluiting

Goddeeltjes liggen op straat, schreef ik aan het begin. Dat geloof ik echt. Het was helemaal niet moeilijk om bij elk woord uit de eerste paragraaf van de Remonstrantse Geloofsbelijdenis uit 2006 verhalen uit het dagelijkse leven op te duiken. Ook bijbelverhalen lagen voor het oprapen. De menselijke ervaring van onze verre voorouders en die van onze nazaten kent geen grote verschillen. Ze wordt alleen anders vertolkt, anders vertaald. De geloofsbelijdenis van 2006 hoort bij deze tijd, waarin verwondering en verlangen naar geestelijke verdieping elkaar treffen in deze eerste zinnen:

*Wij beseffen en aanvaarden
dat wij onze rust niet vinden in de zekerheid van wat wij
belijden,
maar in verwondering over wat ons toevalt en geschonken
wordt;
dat wij onze bestemming niet vinden in onverschilligheid en
hebzucht,
maar in wakkerheid en verbondenheid met al wat leeft;
dat ons bestaan niet voltooid wordt door wie we zijn en wat
we hebben,
maar door wat oneindig groter is dan wij kunnen bevatten.*

Door dit besef geleid ....

Waar geloof ik in? Of is dit een te abstracte vraag en kun je je beter afvragen *Waar sta ik voor?*

Zo begon dit eerste *Goddeeltje*. Voor mij is de vraag *Waar sta ik voor?* namelijk relevanter dan de vraag waar ik al dan niet in geloof. Aan het einde van de meeste remonstrantse diensten wordt een tekst uitgesproken die mij telkens raakt:

*Bevestigen wij ons geloof in een leven van liefde,
aanvaarden wij onze verantwoordelijkheid
voor onze geloofsgemeenschap,
haar taken in de wereld met haar noden,
en gaan wij van hier naar ons huis en onze levensopdrachten
onder Gods zegen.*

En om die levensopdrachten gaat het mij. Daar wil ik voor staan. Er wordt mij niet opgedragen dit of dat te geloven, zus of zo te belijden, maar te doen wat mij in de wereld te doen staat. Tegelijkertijd besef ik te behoren tot de christelijke traditie, waarin gedachten over God steeds opnieuw zijn geformuleerd. In dogma's en belijdenissen. En hoewel ik zelf daar grotendeels afstand van heb genomen, word ik wel degelijk aangesproken door de

vernieuwende manier waarin mijn mede-auteurs in de volgende Goddeeltjes hierover schrijven. Ik beschouw het als een uitnodiging tot reflectie. Niet meer maar ook niet minder.

‘God is de basso continuo in mijn leven’

INTERVIEW MET
CHRISTIANE BERKVENS-STEVELINCK
DOOR ANTJE VAN DER HOEK

De auteur van het Goddeeltje ‘Mens’, Christiane Berkvens-Stevelinck, is de eerste geïnterviewde in de rij. Volgens afspraak bel ik haar op. We hebben er een uurtje voor gereserveerd. Er ontspint zich een gesprek naar aanleiding van de volgende vragen. Wie is zij? Waarin wortelt haar interesse voor geloofs- en levensvragen en haar betrokkenheid bij het onderwerp waarover zij schrijft? Waaraan ontleent zij schoonheid en troost?

Religieuze biografie

‘Ik ben,’ zo vertelt ze, ‘opgegroeid in een Franstalig gezin in Brussel. Mijn moeder was een bekeerling. Voor haar huwelijk had zij zich tot het rooms-katholicisme bekeerd. Met de gedrevenheid die daarbij hoort, heeft zij mij opgevoed. Mijn vader speelde geen grote rol in mijn opvoeding. Toen ik acht jaar was, is hij ervandoor gegaan.

Daarmee werd het een gebroken gezin. Ik kwam op een internaat terecht. Dat gaf me de geborgenheid en troost van het rijke roomse leven, maar er was ook dwang. Het was een strak stramien: elke dag naar de mis en het lof. Het internaatsleven was doordeesemd van het roomse geloof. De dwang die daarvan uitging, besepte ik niet zo als kind, dat is pas later tot mij doorgedrongen. Maar over het algemeen ben ik juist dankbaar voor mijn opvoeding, zowel in moreel als in intellectueel opzicht. De roeping tot kloosterling die ik voelde, lag dan ook helemaal in het verlengde daarvan. Ik was kind aan huis bij de Benedictinessen-missionarissen in Fichermont maar het probleem was dat ik wilde *intreden* op een moment dat iedereen *uittrad*. Gelukkig was er een verstandige moeder-overste. Ze zei mij: “Je kunt beter eerst een vak leren, studeren en carrière maken.” Het was een belangrijk keerpunt. Ik ben haar daar erg dankbaar voor. Ik ging geschiedenis studeren aan de Université Libre de Bruxelles, een vrijdenkersnest. Dat alles leidde niet tot een clash met mijn moeder. Ik heb het contact met God altijd behouden. God is de basso continuo in mijn leven. Maar de studie bracht mij wel de versteviging van de wetenschap en een kritisch-filosofische blik. Voor mijn studiespecialisatie, de paleografie (de bestudering en ontcijfering van oude handschriften, avdh), belandde ik vervolgens bij het Vaticaan in Rome. Ik heb twee jaar in Rome gewoond. Qua studie was dat

geweldig, maar in gelovig opzicht was het dat veel minder. De carrièrezucht en het gebrek aan spiritualiteit: het was niet fraai wat ik daar zag. Er is een Italiaanse uitdrukking: “wie naar Rome komt, wordt heilig of verliest z’n geloof”. In Rome leerde ik ook mijn eerste man, Jan, kennen. Via hem kwam ik in Nederland terecht. Samen kregen wij twee zonen. In die tijd begon ik ook met een opleiding tot pastoraal medewerker vanuit het bisdom Rotterdam. Ik was daar toen een van de eerste vrouwelijke studenten. Dat was voor mij een verdere stap op mijn roepingsweg. Maar toen ik na verloop van tijd vanwege mijn vrouw-zijn toch nog een extra jaar stage moest lopen, was de maat vol. Ik heb mijzelf nog een jaar bedenktijd gegeven, maar ben toen gaan relishoppen. Ik ben zo’n beetje overal geweest, maar bij de remonstranten in Vlaardingen dacht ik: “dit is het!” Ik heb me toen meteen als lid aangemeld en ben met de predikantsopleiding begonnen. Terugkijkend op deze weg zie ik dat niet als een abrupte bekering. Het is geleidelijk gegroeid.’

Schoonheid en troost

Je kwam, in reactie op de vraag naar schoonheid en troost, met onderstaand gedicht van Gabriël Smit. Waarin schuilt voor jou de schoonheid en de troost in dit gedicht?

‘Ik vind het geweldig, dit gedicht. Ik vat het zo op: door de ontmoeting met een ander, door de liefde, is God aanwezig. Die liefdevolle ontmoeting is ook een bron van schoonheid en troost. Die ontmoeting kan je altijd en overal overkomen. Een onverwachtse ontmoeting in de tram, een kind dat danst op straat, een ontboezeming op facebook: ik schrijf er kleine teksten over, miniaturen die doen glimlachen. Schoonheid en troost liggen op straat, mits je met aandacht kijkt naar wat er daar gebeurt. Ik ben slechtziend en moet altijd goed kijken wat er op straat gebeurt. Misschien heb ik er daarom extra oog voor? Maar mijn tweede man en oudste zoon hebben het ook. In de loop van je leven, zo heb ik ook ervaren, verschiet die liefde van kleur, als een kameleon. Dat vraagt om openheid en aanpassing, het loslaten van afgebakende, burgerlijke opvattingen over vriendschap en liefde. Ja, dat is wat dit leven de moeite waard maakt: de liefde. “Uit liefde wil ik leven.” Dit zinnetje kwam niet zolang geleden in mij op, als een mantra die mijn leven bepaalt, als een richtsnoer voor de toekomst. Het is niet zozeer een gedachte: het is een gevoel dat zijn weg in mij baande. Ik ben een bevindelijke remonstrant. Waarschijnlijk was dat gevoel niet in mij ontstaan als het leven mij niet zo toegetakeld had. Daarin schuilt een grote troost: wat mij ook overkomt, hoe gebroken en beperkt mijn leven ook kan zijn, de liefde zelf blijft, onaangetast

en uitbundig. Dat is geen hoop en ook geen geloof, maar een zekerheid. Een zekerheid, die ik mij in de loop van mijn leven eigen heb gemaakt. Daarom is de liefde, die onuitroeibaar is, groter dan hoop en geloof samen. Is er een grotere schoonheid?’

Mens

Je schrijft in deze Goddeeltjes over de mens. Welk licht werpt dit gedicht op dit onderdeel uit de remonstrantse belijdenis uit 2006?

‘Ik schrijf over de aanloop van de belijdenis. Die is heel bijzonder, komt niet meteen met God op de proppen, maar zet in bij onszelf, onze rust, verwondering, bestemming. De eigen spirituele ervaring van mensen is het vertrekpunt. Het gedicht laat zien dat we niet zo angstig moeten zijn om God en mens met elkaar te verwarren. God wordt er voorgesteld als de wijn, maar wie anders dan de mens is zijn beker?’

Je bent mij zo nodig

Je bent mij zo nodig. Ik weet wel dat de Heer mijn herder is en dat Hij mij niets laat ontbreken, maar wanneer jij mij dat niet bent, weet ik niet wat

mijn leven nog kan zijn. Wanneer Hij jou niet geeft, geeft Hij mij niets, want wat mij niet bereikt wordt door jouw hand is dood voordat ik het ooit krijgen zou.

Dat kan niet, zeg je, want dan stel je mij voor Hem, een verantwoordelijkheid die ik niet dragen kan. Weet je dat zeker?

Lees de psalm. Wie dorst schenkt Hij in overvloed Zijn wijn. Maar, liefste, wie anders dan jij is mij Zijn beker?

GABRIEL SMIT (1910-1981)

COLOFON

www.uitgeverijmeinema.nl

Boekverzorging:
Marjorie Specht en Godfried Vonk,
www.ontwerpkantoor.nl

Illustraties:
Marjorie Specht

ISBN 978 90 211 4357 6
NUR 700

© 2014 Uitgeverij Meinema, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Mens

uit de serie Goddeeltjes

Wij beseffen en aanvaarden
dat wij onze rust niet vinden in de zekerheid van wat wij
belijden, maar in verwondering over wat ons toevalt en
geschonken wordt;

dat wij onze bestemming niet vinden in onverschilligheid
en hebzucht, maar in wakkerheid en verbondenheid met
al wat leeft;

dat ons bestaan niet voltooid wordt door wie we zijn en
wat we hebben, maar door wat oneindig groter is dan wij
kunnen bevatten.

Christiane Berkvens-Stevelinck

*predikant in de remonstrantse gemeente Rotterdam &
emeritus hoogleraar Europese cultuur*

Interviews door Antje van der Hoek

predikant in de remonstrantse gemeente Haarlem

Meinema

www.uitgeverijmeinema.nl

 Remonstranten
www.remonstranten.org

